

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Studijní program: 2. stupeň

Studijní obor: Český jazyk – anglický jazyk

LYRIKA LUDVÍKA STŘEDY
LUDVÍK STŘEDA'S LYRICS
LUDVÍK STŘEDA'S LYRIK

Diplomová práce: 07-FP-KČL-003

Autor:

Jana KOPECKÁ

Podpis:

Adresa:

Krásná Studánka 282

463 31, Chrastava

Vedoucí práce: Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Konzultant: Doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
76	24 131	0	0	37	2

V Liberci dne 30. listopadu 2009

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 30. listopadu 2009

Podpis:

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D. za poskytnutí cenných materiálů a potřebných informací. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří mě při vzniku této práce podporovali.

LYRIKA LUDVÍKA STŘEDY

Resumé

Diplomová práce se zabývá osobností Ludvíka Středy, libereckého básníka a oblíbeného spisovatele dětské literatury. Práce se zaměřuje výhradně na jeho básnickou tvorbu pro dospělé čtenáře, tj. na „lyriku Ludvíka Středy“. První část sleduje obecné souvislosti Středovy tvorby. Úvodní kapitoly představují autorův život a vývoj české poezie. Obsahem druhé části je rozbor a uspořádání lyriky Ludvíka Středy, která zahrnuje celkem čtrnáct básnických sbírek. Východiskem rozboru je primární i sekundární literatura a použití metod interpretace, komparace a textové analýzy. Čtrnáct sbírek je představeno v pěti skupinách s přihlédnutím k charakteristickým znakům jejich tematické, tvarové a jazykové stránky.

LUDVÍK STŘEDA'S LYRICS

Summary

The Diploma Thesis deals with the personality of Ludvík Středa, the poet from Liberec and popular writer of children's literature. The Thesis focuses solely on his poetic work intended for adult readers, i.e. on "Ludvík Středa's lyrics". The first part covers the general context of Ludvík Středa's work. Introductory chapters present the author's life and the development of Czech poetry. The second part contains the analysis and the systemization of Ludvík Středa's lyrics, which covers fourteen poetical works altogether. The basis of the analysis is the primary and secondary literature and the usage of the methods of interpretation, comparison and the textual analysis. The fourteen poetical works are presented in five groups with consideration to their theme, verse and language characteristics.

LUDVÍK STŘEDA'S LYRIK

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit befaßt sich mit der Persönlichkeit von Ludvík Středa, der Dichter aus Liberec und berühmte Schriftsteller der Kinderliteratur. Die Arbeit konzentriert sich ausschließlich auf seine Gedichtsammlungen, die für das erwachsene Leserpublikum bestimmt sind, d.i. auf „Ludvík Středa's Lyrik“. Der erste Teil behandelt den allgemeinen Kontext von Ludvík Středa's Werk. Die einleitenden Kapitel stellen das Leben des Authors und die Entwicklung der tschechischen Poesie dar. Der zweite Teil enthält die Analyse und die Systemisierung von Ludvík Středa's Lyrik, die insgesamt vierzehn Gedichtsammlungen umfasst. Die Basis der Analyse ist die primäre und sekundäre Literatur und die Verwendung der Methoden der Interpretation, Komparation und der Textanalyse. Die vierzehn Gedichtsammlungen werden in fünf Gruppen auf Grund ihrer thematischen, sprachlichen und Verse Charakteristiken vorgestellt.

Obsah

1. Úvod	8
2. Život Ludvíka Středy.....	9
3. Středova tvorba v kontextu české poezie.....	11
3.1. Angažovaná poezie padesátých let	11
3.2. Liberalizační tendence v poezii šedesátých let.....	13
3.2.1. Poezie všedního dne.....	14
3.3. Období normalizace	17
3.3.1. Neoficiální literární scéna	18
3.3.2. Oficiální literární scéna.....	20
4. Poezie Ludvíka Středy	23
5. Středova poezie pro dospělé.....	27
5.1. Na zemi žijí lidé, Už to v nás zůstane	27
5.1.1. Verš.....	33
5.1.2. Jazyk	34
5.1.3. Edice Mladé cesty	37
5.2. Období slunovratu, Živé sny, Domovský list	39
5.2.1. Verš.....	42
5.2.2. Jazyk	43
5.3. Místo u stolu, Časové znamení	45
5.3.1. Verš.....	48
5.3.2. Jazyk	49
5.4. Nahá láska, Otvírání srdce	50
5.4.1. Verš.....	53
5.4.2. Jazyk	55
5.5. Hodiny v úplňku, Odysseův ostrov, Dobývání Annapúrny, Živé ploty, Srázy ..	56
5.5.1. Verš.....	64
5.5.2. Jazyk	66
6. Vzpomínky na Ludvíka Středu	69
7. Závěr	71
8. Seznam použitých zdrojů	72
Příloha č. 1 – Podobizna Ludvíka Středy.....	75
Příloha č. 2 – Ukázka spisovatelova rukopisu.....	76

1. Úvod

Cílem této diplomové práce je představit osobnost a literární dílo Ludvíka Středy, libereckého básníka a oblíbeného spisovatele dětské literatury. K výběru právě tohoto autora pro diplomovou práci mě vedla skutečnost, že se jedná o spisovatele z Libereckého regionu, ze kterého také pocházím, a také poznatek, že spisovatelův literární odkaz ještě stále čeká na ucelené literárněvědné zpracování.

Ludvík Středa se proslavil především v oblasti dětské literatury. Pravděpodobně nejznámější jsou dva cykly kreslených večerníčků *Kosí bratři* a *Kosí bratři a větrný kohout*, které byly zfilmovány podle jeho předlohy. Úspěch spisovateli přinesla také kniha *Slonům vstup zakázán*, jež získala v roce 1993 prestižní ocenění.

Náplní této diplomové práce však není dětská literatura Ludvíka Středy. Zaměříme se v ní výhradně na Středovu básnickou tvorbu pro dospělé čtenáře, jíž v roce 1962 vstoupil do literatury sbírkou *Na zemi žijí lidé*. Básnické tvorbě se věnoval téměř po celý svůj život a celkem napsal čtrnáct básnických sbírek pro dospělé. Těžiště diplomové práce bude spočívat v jejich kompletním rozboru a uceleném představení.

V úvodu práce nastíníme stěžejní události ze života Ludvíka Středy, přičemž se pokusíme vyzdvihnout přínos jeho veřejných literárních aktivit, vedl např. Literární klub při Krajské vědecké knihovně v Liberci, kde se od roku 1991 věnoval mladým libereckým básníkům a prozaikům, působil v porotě literárních soutěží Aby ze světa nevymizela radost a Nisa – řeka, která nás spojuje. Ne náhodou obdržel za své zásluhy v roce 1998 čestnou Medaili Města Liberce.

V další kapitole uvedeme základní tendence ve vývoji české poezie, na jejichž pozadí vznikaly Středovy básnické sbírky. Zaměříme se především na literární skupinu Května a pokusíme se zjistit, do jaké míry ovlivnil její program poezie všedního dne Středovu tvorbu.

Dále se již soustředíme na jednotlivé sbírky pro dospělé čtenáře, při jejichž rozboru budeme postupovat chronologicky. Sbírkou představíme s přihlédnutím k charakteristickým rysům jejich tematické, tvarové a jazykové stránky. Budou použity metody interpretace, komparace a textové analýzy. Uvedeme také okolnosti vydání sbírek a ohlasy kritik.

2. Život Ludvíka Středy

Ludvík Středa se narodil v Úpici 24. července 1928 Růženě a Jaroslavovi Středovým. Otec byl navážecem uhlí, matka se věnovala divadelnímu umění. Byla režisérkou a herečkou ochotnického divadelního spolku. Na dětství v dělnické rodině vzpomíná Ludvík Středa v básni *V jedné místnosti: Dýchalo nás šest v jedné místnosti. Čtyřikrát pět metrů s výhledem do dvora.*¹ Již v dětství ho potkaly tragické události. Když mu bylo sedm let, přišel o otce. Vzpomíná na něj ve své básni *Krise: Provoněný kouřem vracíval se domů / lepkavým žárem škváry opuchlé ruce / pokládal na stůl a dlouho se na ně díval, / jakoby čekal až vychladnou ohniště / v přisleplých očích, / jakoby proséval čerstvý vzduch.*² Ludvík Středa přišel v dětství také o sestru, ke které měl velmi hezký vztah. Věnoval jí báseň *Zpěv pro sestru*, kde čteme: *Jednoho dne se rozhořely plíce mé sestry. / Hořely jak lomenice a bylo pozdě. A bylo / málo sil, aby je někdo jen láskou uhasil. / Panenka z hadrů přes noc osiřela. Posteli / vedle mne chyběl žár vyschlého těla...*³

V roce 1947 maturoval na Střední průmyslové škole textilní v Ústí nad Orlicí. Do roku 1966 pracoval jako dělník a technik v textilních továrnách v Úpici a v Liberci, kam se v roce 1952 přestěhoval. V Liberci se usadil natrvalo. Potkal zde svoji ženu Jiřinu, se kterou měl později dva syny, Petra a Pavla. V letech 1966–1969 působil jako kulturně-politický pracovník a externě vedl kulturní rubriku okresních novin *Vpřed*. Od roku 1969 se stal vedoucím redaktorem této rubriky. Současně od roku 1967 studoval žurnalistiku na Střední knihovnické škole v Praze, kde po čtyřech letech maturoval. V roce 1971 byl vyloučen z KSČ. V letech 1971–1984 pracoval jako dělník a později jako technik závodu Hedva. Od roku 1984 byl kvůli srdeční chorobě v plném invalidním důchodu.

Ludvík Středa debutoval na počátku šedesátých let sbírkou *Na zemi žijí lidé* a celkem napsal za svůj život čtrnáct sbírek pro dospělé čtenáře. Největšího úspěchu však dosáhl jako autor knih pro děti a mládež. Za knihu *Slonům vstup zakázán* obdržel v roce 1993 od nakladatelství Albatros Zlatou stuhu, prestižní ocenění udělované nejlepší dětské knize roku. Znamé jsou především dva třináctidílné cykly kreslených

¹ STŘEDA, L. *Časové znamení*, s. 25.

² STŘEDA, L. *Už to v nás zůstane*, s. 33.

³ STŘEDA, L. *Časové znamení*, s. 30.

večerníčků *Kosí bratři* (1980) a *Kosí bratři a větrný kohout* (1982), které byly podle jeho předlohy natočeny Československou televizí. Od sedmdesátých let spolupracoval také s Československým rozhlasem. Pro dětský pořad Hajaja napsal více než sedmdesát autorských pohádek. Středovu dramatickou tvorbu pro nejmenší uvádí Naivní divadlo v Liberci i další scény u nás a v zahraničí. Mezinárodní úspěch měla inscenace *Pohádky s Hvězdičkou*. Pro dětské čtenáře vydal také několik leporel.

Od roku 1991 vedl Literární klub při Krajské vědecké knihovně v Liberci, ve kterém se více než deset let věnoval nastupující mladé generaci prozaiků a básníků. Mnohým začínajícím básníkům pomohl k vydání první sbírky. Později se k němu připojili i V. Píša a J. Janáček. Cílem Literárního klubu bylo nejenom vychovávat nové spisovatele, ale také pěstovat v mladých lidech vztah k literatuře. V rozhovoru z roku 2003 Ludvík Středa dodává: *A před každým mladým člověkem, který svůj volný čas naplňuje tvůrčím způsobem, je třeba smeknout. Proto si říkáme, že pro ně není žádná časová nebo finanční investice zbytečná.*⁴ Literární klub vydal celkem čtyři almanachy, *Krevety s pepřem* (1998), *Dny polité kávou* (1999), *Sny na oprátce* (2002) a *Rozverné balonky* (2006). Kromě činnosti v Literárním klubu Ludvík Středa působil jako porotce literárních soutěží Aby ze světa nevymizela radost a Nisa – řeka, která nás spojuje. Býval také členem poroty při festivalech loutkového divadla Mateřinka.

Ludvík Středa byl členem Kruhu autorů Liberecka, volného občanského sdružení, které vzniklo v roce 1999. Kruh autorů Liberecka je kolektivním členem Obce spisovatelů České republiky. Vydává společně s Krajskou knihovnou v Liberci dvouměsíčník Světlik, jehož první číslo bylo otištěno v březnu 2003. Členové sdružení vydávají také velkou ročenku Kalmanach. Kromě literární činnosti sdružení se ročenka věnuje i kulturní oblasti a nově také česko-německým vztahům. V Kalmanachu z roku 2006/2007 vyšly německé překlady básní čtyř severočeských básníků. Z tvorby Ludvíka Středy byly pro překlad vybrány básně *Svaté právo*, *Se solí a pepřem* a *Splátky*⁵. Překlad pořídil J. Kühmeier, člen Kruhu autorů Liberecka, a je zatím jediným známým překladem ze Středovy básnické tvorby pro dospělé.

Tragické události zasáhly Ludvíka Středu nejenom v době jeho dětství. Přežil svoji manželku Jiřinu i oba dva syny, a tak přišel téměř o všechny své nejbližší. Je tedy

⁴ ŠEBELKA, J. K. Literatuře škodí byznys stejně jako ideologie, s. 37–39.

⁵ KÜHMEIER, J. Z překladu severočeských básníků do němčiny, s. 79.

pochopitelné, že byl jeho život poznamenán smutkem a steskem, který tak často zaznívá z jeho básnických sbírek. Přátelé a známí Ludvíka Středy však uvádějí, že navenek působil jako veselý člověk. Veselost a hravost je také základním rysem Středových děl pro dětské čtenáře. Proto se často zmiňuje dvojpólovost Středovy osobnosti i jeho tvorby. M. Exner formuluje jedno z možných vysvětlení takto: *Nabízím takový pohled na vnitřní souvislost Středovy lyrické tvorby a jeho tvorby pro děti: tvorba pro děti je pro Středu terapií!*⁶

V roce 1998 obdržel Ludvík Středa ke svým sedmdesátým narozeninám čestnou Medaili Města Liberce. V roce 2003 uvedl: *V poezii pro dospělé mám nějaký útlum, teď se mi právě zdá, že už jsem všechno napsal. V nejbližší době by mi mělo vyjít u různých vydavatelů dalších šest knížek pro děti. Někdy si ale říkám, že už jsem toho napsal tolik, že bych měl skončit.*⁷ Ludvík Středa zemřel 15. října 2006 ve věku 78 let.

3. Středova tvorba v kontextu české poezie

3.1. Angažovaná poezie padesátých let

Literatura padesátých let, ve kterých vznikaly první verše Středova básnického debutu, byla silně ovlivněna dobovou ideologickou a estetickou normou. Budovatelská koncepce pounorové poezie přinesla naprostou absolutizaci a preferenci závažných společensko-politických témat a problémů. V roce 1950 vyšla stať *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*, ve které L. Štoll stanovil základní teze, jak by měla vypadat angažovaná poezie. Tato stať se stala závaznou tvůrčí normou a měřítkem hodnocení básnické tvorby. O kvalitě poezie nerozhodovala její originální básnická hodnota, ale míra politické angažovanosti: *Mluví-li o duchovním dramatu boje o českou socialistickou poezii, nepotřebuji snad zdůrazňovat, že tím nemyslím nějaké uzavřené, na životě nezávislé dění v autonomní duchovní oblasti, nějaký izolovaný boj o principy krásy a estetické normy. Dnes je myslím nám všem už jasné, že tu běží o zvláštní zákonitý, i když neobyčejně složitý odraz grandiózního zápasu za nový, vyšší*

⁶ EXNER, M. Na lodi Odysseově, s. 22.

⁷ ŠEBELKA, J. K. Literatuře škodí byznys stejně jako ideologie, s. 37–39.

*společenský řád, [...]*⁸ Poezie měla být především prostředkem *k převýchově miliónů lidí, k výchově nové, radostné, svěží mládeže, nových socialistických pokolení.*⁹

V roce 1956 vyjádřil M. Holub vůči tehdejší poetice budovatelské poezie kritické stanovisko: *Poezie se dělala z obecných výpovědí, z obecných závěrů. Pod etiketou jakési velmi nejasně určené a pochopené typičnosti byly násilně a od zeleného stolu poetizovány poučky a oficiální témata.*¹⁰ Jednalo se dle jeho slov o poezii obecnou, statickou a mytizující. Převažovala přírodní a milostná tematika, oslavovala se společná práce dělnické třídy a byly vyzdvihovány politické ikony. To vše s notnou dávkou patetičnosti a vyumělkovaného lyrismu, který se odráží také na tvarové stránce poezie. Verš měl pravidelnou, vázanou a rýmovanou strukturu, která měla společně s opojnou metaforičností navozovat představu harmonického řádu společnosti a literatury.

Básníci, kteří se ve své tvorbě nepřizpůsobili politické a dějinné ilustrativnosti počátku padesátých let, byli z české literatury odstraněni. Poučkový režim se nepohodlných spisovatelů zbavoval dokonce vězněním. Do ilegality vstoupili básníci křesťanské orientace, skupina českých surrealistů, autoři existenciální a experimentální poezie. Narušeny byly také vazby se zahraničním uměleckým děním. Zájem kritiky se upínal především k literátům vyzdvihovaným v Sovětském svazu. Jistý zlom a počátek liberalizačních tendencí v literatuře představoval až rok 1956: *XX. sjezd komunistické strany Sovětského svazu v únoru 1956 otřásl pevnými stalinistickými pozicemi v celém východním bloku. Jedním z důsledků tohoto otřesu, [...], bylo jisté rozšíření publikačních možností mj. i pro nastupující generaci (nové ediční řady v nakladatelstvích, inspirace kvalitními překlady některých západních autorů, před r. 1956 proskribovaných, kteří se pozvolna dostávali do nakladatelských edičních plánů, personální obměny v časopiseckých redakcích a jejich pozvolné „uvolňování“ – viz Květen, Host do domu, vznik nového dvouměsíčníku Světová literatura apod.)*¹¹

⁸ ŠTOLL, L. Třicet let bojů za českou socialistickou poezii, s. 16–17.

⁹ Ibid, s. 263.

¹⁰ HOLUB, M. Náš všední den je pevnina, s. 551.

¹¹ BROUSEK, A. *Podřezávání větve*, s. 644.

3.2. Liberalizační tendence v poezii šedesátých let

Uvolňování v literárním i občanském životě sílilo od konce padesátých let. V průběhu let 1958–1969 docházelo k obrodě společnosti a rozmachu kultury, přičemž vrchol liberalizace představovalo Pražské jaro roku 1968. Znovu se navazoval kontakt se současným uměleckým děním v zahraničí, např. s experimentálním uměním a beatnickým hnutím. K rozsáhlejšímu uvolňování došlo na přelomu let 1962–1963. Ve stejné době vyšla Ludvíku Středovi jeho prvotina *Na zemi žijí lidé. Česká poezie šedesátých let tak představuje poměrně široké spektrum témat, žánrů a osobností, které bylo stále otevřenější novým, neideologickým podobám tvorby.*¹²

Nejvíce se publikační prostor otevřel v letech 1968–1969, kdy demokratizace společnosti dosahovala svého vrcholu. Otevřel se prostor pro novou vlnu mladých debutantů. Na krátkou dobu se vyskytla možnost publikace autorům, kteří byli dříve z literatury vylučováni. Z ilegality nakrátko vystoupila i skupina českých surrealistů, z vězení byli propuštěni a postupně rehabilitováni také autoři křesťanské a spirituální orientace, např. J. Zahradníček, V. Renč, J. Kostohryz, F. D. Merth, B. Rynek a Z. Rotrekl, kterému však ani v relativně liberální atmosféře konce šedesátých let nebylo umožněno vydat žádnou sbírku.

Liberalizace společnosti měla své meze. I přes značné uvolnění poměrů v druhé polovině šedesátých let bylo řadě básníků a básnických děl znemožněno publikování. Jednalo se např. o mnohá díla experimentální povahy a samozřejmě sbírky polemizující s nástupem totality, např. Zahradníčkovo *Znamení moci* a *Prometheova játra* od J. Koláře. Zakázáni byli také básníci Z. Rotrekl a I. Jelínek, představitelé alternativní kultury padesátých let J. Kuběna, V. Fischerová a J. Veselský, autoři edice *Půlnoc* I. Vodsedálek, J. Krejcarová a E. Bondy. Svá díla nemohla zveřejňovat většina českých surrealistů, mezi které patřili např. Z. Havlíček, V. Effenberger a K. Hynek, a řada mladých básníků šedesátých let.

Od roku 1958 rostla literární produkce. Velký zájem o básnickou tvorbu svědčí o dobovém kladném přijetí poezie a o připravenosti čtenářského publika moderní poezii vnímat. Zvyšovaly se náklady básnických knih, v nakladatelství Československý spisovatel byl zahájen reprezentativní Klub přátel poezie, vznikaly masové edice poezie atd. Středova druhá sbírka *Už to v nás zůstane* vyšla roku 1962 jako pátý svazek

¹² *Dějiny české literatury 1945–1989. III., 1958–1969*, s. 173.

edice Mladé cesty, která vycházela od roku 1957 v Mladé frontě. Poezie vstoupila na scény divadel a do klubů. Objevila se v populární hudbě a ke konci šedesátých let zaznívala i na vystoupeních písničkářů. V básnické tvorbě se stále rozšiřovala škála autorů i nových poetik.

Na rozrůzněnost poezie šedesátých let měli vliv autoři několika generačních vrstev. Z nejstarší generace autorů narozených po roce 1900 ovlivnil poezii šedesátých let nejvíce V. Holan. Mezi další představitele generace patřili např. J. Seifert, F. Hrubín, V. Závada a básníci, kterým byla po únorovém převratu možnost zveřejňovat svá díla omezena či zcela znemožněna, např. J. Zahradníček, B. Reynek a J. Palivec. Z mladší generace narozené kolem roku 1920, mezi kterou patřili např. J. Kainar, O. Mikulášek, K. Bednář a J. Hiršal, měl na tehdejší poezii největší vliv J. Kolář.

V generaci narozené kolem roku 1930 měla rozhodující význam bývalá skupina Května, do níž patřili např. M. Holub, J. Šotola, K. Šiktanc, M. Červenka a M. Florian. Poslední skupinou byla generace, která vstupovala do literatury v průběhu šedesátých let. Tvořili ji autoři narození kolem roku 1940, např. I. Wernisch, J. Hanzlík, J. Štroblová, J. Gruša, P. Kabeš a A. Brousek. Ludvík Středa debutoval také až v šedesátých letech. V jeho tvorbě však spatřujeme největší ovlivnění skupinou autorů narozených kolem roku 1930, se kterou byl spřízněn i generačně. Ve Středových sbírkách nalézáme styčné body především s tvorbou autorů sdružených kolem časopisu Květen a s jejich programem poezie všedního dne. V. Píša ve své recenzi z roku 1995 uvádí: *Středovy sbírky z počátku šedesátých let jsou zřetelně ovlivněny „poezií všedního dne“ a Středa ctí dodnes její hodnoty.*¹³ Stejného názoru je také M. Exner, který završuje článek k poslední sbírce Ludvíka Středy takto: *Ano: zemřel poslední básník generace poezie všedního dne...*¹⁴

3.2.1. Poezie všedního dne

V druhé polovině padesátých let se v české literatuře projevil zájem o problematiku všedního dne. Zaměření na všednost a každodennost se ve větší či menší míře promítlo na všech literárních druzích a generacích. Prosadilo se však zejména v poezii, kde nabylo programového rozměru a dalo vzniknout relativně kompaktní

¹³ PÍŠA, V. Nejdřív se musíte narodit, s. 18.

¹⁴ EXNER, M. Na lodi Odysseově, s. 22.

skupině básníků. Zájem o všední den byl reakcí na odtaziťost oficiální poezie padesátých let od konkrétního života, od reálného člověka a jeho prožitků. M. Holub vystihl nutnost návratu ke každodenní skutečnosti ve svém programovém článku *Náš všední den je pevnina*, který vyšel v roce 1956 v časopise Květen: *Jen fakta – v poezii jako ve vědě – nám umožňují být kritickými a dělat kritickou a nemanifestační poezii, poezii, která nezplihne jako papírový praporek. Potřebujeme oporu, oporu v tom, co je jisté, v čem nás oči a uši neklamou – ve faktech. Faktem není Kopretina nebo Traktorista, ale tento konkrétní člověk, [...]*¹⁵

Časopis Květen vycházel v letech 1955–1959 jako měsíčník Svazu československých spisovatelů pro literaturu a literární kritiku. V předposledním ročníku se zaměřil také na film, divadlo, výtvarné umění a jiné kulturní obory. Šéfredaktorem byl B. Březovský, později J. Šotola. Původně byl časopis určen mladým autorům, avšak stále zřetelněji se formoval v tribunu skupiny, která se ztotožňovala s programem poezie všedního dne. Autoři, kteří se soustředili kolem časopisu Květen, se postavili proti zjednodušujícím politickým konceptům a obecným frázím agitačního básnictví padesátých let. Chtěli zobrazovat konkrétnost a jedinečnost všedních lidských prožitků: *Úhrnem tedy, jak už bylo několikrát nesměle naznačeno, existuje v naší mladé literatuře tendence k poezii všedního dne, která by byla pravdivější a funkčnější než to, co bylo o naší skutečnosti psáno dřív. Jde jí o zachycování faktů obyčejného, každodenního života, neboť jen z nich lze tvořit věrný a dynamický jeho obraz.*¹⁶

Skupinu Května reprezentovali zejména J. Šotola, který se vydáním své páté sbírky *Svět náš vezdejší* v roce 1957 stal hlavním představitelem generačního seskupení, M. Holub, autor programového článku skupiny, M. Florian, nejmladší z básníků Května, K. Šiktanc, M. Červenka, J. Brukner, J. Štroblová, I. Štuka a V. Dvořáčková, známá především jako překladatelka tvorby mladých polských básníků, kteří měli na skupinu Května zásadní vliv. Zájem o poezii prostých věcí a všednodenních situací na přelomu padesátých a šedesátých let charakterizoval také další básníky, kteří sice nebyli přímo spojeni s kruhem autorů kolem Května, avšak k poetice všedního dne měli blízko, např. E. Petiška, J. Skácel a I. Diviš s J. Haukovou, kteří ve své tvorbě navazovali na program Supiny 42. Seskupení kolem Května mělo své představitele

¹⁵ HOLUB, M. *Náš všední den je pevnina*, s. 552.

¹⁶ *Ibid.*, s. 554.

i v řadách prozaiků, reprezentovaly ho také další osobnosti z oblasti literární teorie a kritiky, dále také filmoví, hudební a divadelní odborníci.

Dobovou kritiku provokovala dvojpólovost tvorby skupiny Května. Autoři kromě společensko-politické reflexe poukazovali i na nutnost osobního a individuálního pohledu. *Teprve ve třetím ročníku začal Květen systematictěji zpochybňovat ustálené požadavky a hodnotové hierarchie ideologizovaného umění a vystupovat polemicky vůči uniformitě uměleckého života.*¹⁷ Nejvýrazněji vystupoval se svými kritikami J. Vohryzek, který požadoval rehabilitaci estetické autonomnosti literatury a odmítal falešné dobové idoly.

Snaha skupiny o svébytnou uměleckou výpověď a zamítnutí ideologických východisek v literatuře však vedla ke konfliktu s tehdejší literární normou. *Na konferenci SČSSS začátkem roku 1959 byl Květen v referátu Ladislava Štolla podroben ostré ideologické kritice. V č. 1/1959 vyšel ještě programový článek K úvaze a k polemice (tzv. druhý program Května, jehož autory byli Josef Vohryzek a Miroslav Červenka), ale čtvrtá část významné Vohryzkovy stati o čtyřech současných prózách, věnovaná Škvoreckého Zbabělcům, byla již potlačena a od č. 3/1959 byla redakce nucena praktikovat taktiku ústupků a sebekritiky. Přesto byl časopis v červnu 1959 zastaven (Josef Vohryzek byl vyloučen z KSČ a musel odejít z Ústavu pro českou literaturu ČSAV). Místo Května a Nového života začal v témže roce vycházet Plamen.*¹⁸

A. Brousek komentuje rozpuštění básnické skupiny jako škodu, *která deformovala vývoj literatury v podstatě mnohem neodčinitelněji než všechny akce à la pracující do literatury, rozdmýchávané v padesátých letech.*¹⁹ I když se větší část generace Května znovu sešla kolem časopisu Orientace, jednotliví členové se již vydali různými směry. Počáteční optimismus, víra ve výchovnou a očistnou moc poezie, která chtěla být *účastna společné cesty vzhůru, pomáhat a dodávat síly, nejen proto, že se to žádá – ale že humanistická a optimistická energie je jejím rysem podstatným.*²⁰, se začal vytrácet. Bývalá skupina Května se v šedesátých letech zbavila

¹⁷ DOKOUPIL, B. *KVĚTEN : 1955–1959* [online]. 31. května 2006. [cit. 2009-11-10]. Dostupné z WWW:<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=132.html>>.

¹⁸ Ibid

¹⁹ BROUSEK, A. *Podřezávání větve*, s. 13.

²⁰ HOLUB, M. *Náš všední den je pevnina*, s. 554.

mnoha svých dřívějších iluzí a básnicky dozrávala. V polovině šedesátých let se v tvorbě řady básníků začalo projevovat vědomí krize české společnosti a silícího konfliktu člověka a společnosti. Životní deziluze a skepse ukázaly na nutnost intelektuálnější reflexe. Mnozí mladí básníci, kteří na přelomu padesátých a šedesátých let vstupovali do literatury na pozadí poetiky všedního dne, začali postupně nacházet uměleckou osobitost, např. J. Štroblová či J. Hanzlík.

3.3. Období normalizace

Znovuupevnění totalitní moci po sovětské okupaci roku 1968 vedlo k narušení liberalizačních tendencí v literárním i občanském životě. Cílem normalizačního procesu sedmdesátých a osmdesátých let bylo popření demokratizace šedesátých let a návrat k praxi předchozího desetiletí. Znovu byla zavedena cenzura. *Nastolení tvrdého politického kurzu zasáhlo rovněž uměleckou tvorbu, která měla opět – alespoň teoreticky a proklamativně – respektovat normy socialistického realismu.*²¹ Většina spisovatelů, kteří v šedesátých letech vytvářeli obraz české literatury, ztratila možnost veřejně prezentovat své sbírky. Místo svobodné soutěže děl, myšlenek a uměleckých schopností básníků určovala jejich význam politická rozhodnutí.

Pestré spektrum poezie, která směla vycházet ještě v letech 1969–1970, poukazuje na doznívání liberalizačních tendencí. Vycházely např. sbírky básníků katolické orientace a vyznavačů experimentální poezie. Záhy však již začaly procesy, které na dalších dvacet let rozdělily básnickou tvorbu na poezii oficiální a na poezii, která se ocitla mimo rámec oficiální kultury. Mocenský zásah navíc způsobil rozštěpení české poezie do několika samostatných a nepřilíš spolu komunikujících skupin a izolaci jednotlivých individualit, které tvořily v osamocení. Na oficiální i neoficiální literární scéně se i přesto zformovalo několik seskupení se zřetelným poetickým programem, např. skupina básnických funkcionářů, mladí básníci šedesátých let, básníci hlásící se k surrealismu a autoři narození okolo poloviny čtyřicátých let, jejichž generace se rozdělila do tří skupin. Byli to tzv. pětaticátníci, básníci hlásící se k undergroundu a folkoví zpěváci.

V domácí kulturní a literární sféře se v důsledku normalizačních represí vytvořily dva proudy, oficiální a neoficiální. Po mocenském ovládnutí publikačního

²¹ *Dějiny české literatury 1945–1989. VI., 1969–1989*, s. 15.

prostoru následovalo zablokování básnických knih, které byly shledány „škodlivými“, došlo i k zastavení literárních časopisů, např. časopisu *Divoké víno*. Básníci byli rozděleni na zavržené, přijatelné a protežované. Rozhodující byl kromě básnické tvorby politický postoj spisovatelů. Snad nejvýrazněji byla normalizační etapou postižena generace autorů, kteří do literatury vstupovali v průběhu šedesátých let, např. J. Štroblová, J. Hanzlík, I. Wernisch, J. Gruša, P. Kabeš a A. Brousek. Mnozí z nich, kteří na sklonku šedesátých let vytvořili svá osobitá díla, byli společně s generačním profilem autorů seskupených kolem *Tváře* a *Sešitů* pro mladou literaturu a diskuzi z literatury mocensky vytlačeni.

Normalizátoři zavrhli tematickou a tvarovou exkluzivnost poezie šedesátých let, avšak uvědomovali si, že naprostý návrat k agitační a politické poezii počátku padesátých let nebyl možný, proto např. L. Štoll přepracoval svou stat' *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* z roku 1950, která v roce 1975 vyšla pod názvem *Básník a naděje*. Nejdůležitější roli v procesu normalizace poezie však sehrál M. Blahynka a jeho koncepce tzv. pozemšťanské poezie, která se objevila v publikaci *Pozemská poezie* z roku 1977. Vyzdvihl v ní *básnickou tvorbu výslovně pozemšťanskou, materialistickou, realistickou*²² jako kontrast k „zavrženíhodné“ poezii spekulativní, spiritualistické nebo dokonce náboženské, či k jiné poezii, která by odkazovala k existenciálnímu nebo metafyzickému rozměru bytí. Pozemšťanství poezie bylo představeno jako pozitivní norma a jako nutná součást boje za společenský pokrok.

3.3.1. Neoficiální literární scéna

Z oficiálního literárního prostoru byla vyloučena většina tvůrců, kteří v šedesátých letech patřili k dominantním. Neoficiální literární scénu spoluvytvářeli autoři, kteří po sovětské okupaci odešli do emigrace, dále ti, kteří se již v dřívějších letech ocitli v opozici vůči režimu nebo se v domácím prostředí nechtěli podřídit svazujícím poměrům normalizační kultury. Zapíranou literární produkci, která vznikala doma a v zahraničí, umožnil prezentovat domácí strojopisný samizdat. Samizdatové edice poezie se naplno rozvíjely od konce sedmdesátých let. Osmdesátá léta přinesla rozšíření samizdatu o skupinu debutantů. Vydání textů exilových a doma

²² BLAHYNKA, M. *Pozemská poezie : Kapitoly k české poezii (1945–1975)*, s. 7.

zakazovaných básníků umožnily i exilové časopisecké a nakladatelské aktivity, např. mnichovská edice D. Strože s příznačným názvem Poezie mimo domov.

Žít a tvořit v izolaci museli básníci spirituálního zaměření a katolického vyznání, v exilu psali např. I. Jelínek, I. Diviš, A. Opasek a R. Preisner, v domácí izolaci tvořili např. V. Vokolek, Z. Rotrekl, I. Slavík, I. Kotrlá a F. D. Merth. Samizdatové edice kolem sebe soustřeďovaly především autory různých poetik, přesto v nich vznikala i programová uskupení, např. okruh nazývaný podle edice Texty přátel, který sdružoval převážně básníky hlásící se k tradici spirituální poezie. Mezi výrazné básnické osobnosti českého disentu patřili také autoři střední básnické generace, např. J. Hořec, který v roce 1979 založil samizdatovou edici Česká expedice, K. Šiktanc, M. Červenka, Z. Hejda a J. Topol.

Kvůli občanským postojům i básnickým poetikám měli být ze čtenářského povědomí vymazáni také mladší básníci, jejichž umělecky výrazné debuty ze šedesátých let neodpovídaly dobovému požadavku poezie. Byli to např. A. Brousek a J. Gruša, kteří se rozhodli pro tvorbu v exilu, I. Wernisch, P. Kabeš, M. Topinka a A. Stankovič publikovali v samizdatu a P. Šrut se pohyboval na kraji oficiální literatury. Postižení normalizací byli i básníci inklinující k literárnímu experimentu. Zničeny byly knihy E. Juliše a J. Koláře, který raději přešel k výtvarné práci. J. Hiršal a B. Grögerová se začali věnovat próze, jiní se zcela odmlčeli. Přesto lze v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let sledovat pokračující experimentální aktivity prezentované v exilu, samizdatových edicích i na okraji oficiální literatury, příkladem mohou být básníci L. Novák, V. Vokolek, M. Koryčan, S. Richterová a V. Linhartová.

Proti tehdejšímu politickému a kulturnímu stavu se ostentativně postavilo společenství českého undergroundu. Mezi výrazné osobnosti raného období konce šedesátých let patřili např. M. Koch a Z. Benýšek. Po nástupu normalizace vznikl vlastní český underground v užším pojetí. Mezi básníky, kteří místo politické a kulturní konformity zvolili cestu do „podzemí“, patřili I. M. Jirous, P. Lampl, E. Brikcius, A. Stankovič, V. Brabenec, V. Jiroutová a E. Bondy, který společně s I. Vodsedálkem a J. Krejcarovou publikoval v samizdatové edici Půlnoc. Skupina undergroundových básníků odmítala jakýkoli závazný umělecký program, přesto lze v jejich tvorbě sledovat příznačné poetické přístupy. Charakteristický byl příklon k antipoetické poetice tzv. totálního realismu, dále konkrétnost a autentičnost uměleckého výrazu. Významnou součástí undergroundu a možností sebevyjádření byla převážně rocková hudba.

Od roku 1985 poskytoval samizdatový časopis *Revolver Revue* možnost publikování také mladým autorům undergroundu, mezi které patřili např. P. Placák, M. Ptáček, M. Socha a J. H. Krchovský.

Mimo rámec povolené kultury se od začátku normalizace opět ocitli tvůrci hlásící se k surrealismu, např. V. Effenberger, F. Dryje, J. Koubek, J. Janda a I. Purš, jejichž sbírky zůstávaly v sedmdesátých a osmdesátých letech v rukopisech, nebo byly vydávány samizdatově. Exilová nakladatelství a samizdatové edice přinášely také velké množství básnických debutů. Své první sbírky v nich zveřejnili např. J. Kotík, S. Mareš, J. Shilling, D. Strož, V. Hokův, L. Čačalová a P. Burian.

3.3.2. Oficiální literární scéna

V oficiální literární sféře byli na jedné straně zastoupeni spisovatelé, kteří daný stav vítali a plně podporovali, na druhé straně ti, kteří se jako součást tzv. šedé zóny snažili v rámci možností tvořit, vyjadřovat své názory a posouvat hranice možného. Oficiální literární scénu zaplnili autoři průměrní a podprůměrní, kteří vyhovovali dané normě, i autoři talentovaní, kteří však s režimem museli uzavřít větší či menší kompromisy. Poezii ve službách režimu psali básníci, kteří byli již od padesátých let oddaní komunistické straně i její aktuální politice, např. J. Taufer, I. Skála, J. Rybák a D. Šajner, jiní svou poetiku přizpůsobili až normalizačním potřebám sedmdesátých let, např. J. Peterka, O. Vyhlídal a V. Hons. Svými postoji podpořil normalizaci také V. Závada, kterého dobová kritika a interpretace zneužily jako vzor socialistického básníka. Angažovaná poezie musela sloužit socialismu a přitakávat aktuálnímu politickému stavu.

Prořídilý literární prostor byl za normalizace obsazován i zcela nevýraznými autory. Museli se však včas postavit na správnou stranu a využít nově otevřených publikačních možností. Díky neexistující konkurenci se mohli snáze prosadit autoři s nekonfliktním básnickým dílem, např. J. Rumler a Z. Šeřík. Bylo však třeba se tiše a bez protestů přizpůsobit, věnovat se privátní sféře a nezasahovat do oblastí příslušejících politice. Kromě zjevně agitační poezie byla vydávána poezie lásky k vlasti a krajině, básně s tématem života ve městě, lyrika intimní a rodinná, která příliš nepřesahovala osobní rozměr. Poezie nesměla být spojována s pojmy individualismus, intelektualismus a nihilismus. Názorová pluralita a myšlenková rozrůzněnost neměly

v poezii místo. Podporované byly sémanticky jednoduché formy, které byly dostupné širšímu okruhu čtenářů.

V rámci oficiálně vydávané poezie se postupně vydělilo specifické neformální seskupení pětatřicátníků, kteří v osmdesátých letech v oficiální tvorbě zaujali dominantní pozici, např. P. Cincibuch, M. Černík, K. Sýs, P. Sakrlant, J. Peterka, J. Pelc a J. Žáček. Básníci této skupiny zvolili cestu kompromisu a využili publikačních možností. Jejich poetika splňovala dobový požadavek vstřícnosti vůči širokému okruhu čtenářů. Navazovali na avantgardní tradici, zejména častými ohlasy poetismu a oživením žánru pásma, které představovalo v rámci generace jednu z nejhojnějších básnických forem. Hlavní prostor jejich poezie tvořilo soudobé město, výraznou inspirací jim přitom byla díla výtvarníků Skupiny 42. Charakteristickým rysem se stalo jazykové i tematické zcivilnění a zprozaičtění.

Normalizační kulturní politika se snažila vytvářet dojem čilého duchovního života v socialismu. Chtěla ukázat, že literatura je otevřená pro všechny, kteří to se socialismem myslí dobře, nebo proti němu alespoň otevřeně nevystupují. Taková snaha, společně s otevřeným publikačním prostorem, umožnila vydání poměrně širokého spektra různých poetik. Kromě básníků angažované poezie a skupiny pětatřicátníků utvářeli obraz oficiálně vydávané socialistické poezie také básníci, kteří stáli na jejím okraji. Jejich poezie ničemu neodporovala, byla ideově nezávadná, nebo se nenašel důvod, proč ji zakázat. Byli to autoři průměrné imaginace, kteří se soustředili především na přírodní lyriku, milostné verše a popisovaný lidský smutek, který však nesměl hraničit s nechtěným existencialismem.

Nejlépe se prosadili ti básníci, jejichž verše byly kultivované, nepříliš originální a svojí tvorbou představovali neproblematický průměr. Velké množství sbírek takových veršů vznikalo především v krajských nakladatelstvích. Často se v nich objevovala oslava rodného kraje a přírody v různých ročních obdobích. Básně měly převážně vzpomínkový či náladotvorný ráz. Ve skupině autorů takovéto poezie je např. mezi básníky V. Brandejsem, M. Vodičkou, I. Odehnalem v *Dějínách české literatury IV*²³ jmenován i Ludvík Středa, kterému byly v průběhu normalizace vydány sbírky *Živé sny* (1976), *Domovský list* (1978), *Místo u stolu* (1983) a *Časové znamení* (1986). Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, Ludvík Středa se proslavil především jako spisovatel dětské literatury, které se věnoval od roku 1971. Poezie pro děti

²³ *Dějiny české literatury 1945–1989. VI., 1969–1989*, s. 344.

představovala v dobách normalizace jeden z možných úniků do ideologicky nezatížených oblastí literatury.

Jako básníci svého druhu byli chápáni i folkoví zpěváci, jejichž tvorba představovala svobodnější alternativu poezie. Kromě generačních zkušeností a intimního světa komentovali i aktuální společensko-politickou situaci, což však po nástupu normalizace museli činit spíše v náznacích a šifrách. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let byla řada z nich donucena k odchodu do exilu, jiní byli pronásledováni, šikanováni nebo dokonce soudně stíháni. Představitelé punkrocku vyjadřovali ve svých textech cynismus a zhnusení z doby, a proto se pohybovali na pomezí zákazu, např. rocková undergroundová skupina *The Plastic People of the Universe* byla za svou tvorbu souzena, tento soudní proces však vedl k řadě protestů a stal se impulsem ke vzniku opoziční občanské iniciativy *Charta 77*.

Počátek osmdesátých let přinesl na literární scéně generační výměnu. Od poloviny osmdesátých let se kulturní prostor začal mírně uvolňovat a básníci se snažili prosadit s neslužebnou poezií a vyhýbat se politickým i tvůrčím kompromisům. S polevováním politického tlaku a s opatrnou liberalizací začaly v poezii debutantů osmdesátých let sílit sociálněkritické prvky. Zpočátku jen opatrně a v jinotajích, postupně se však stávaly zřetelnějšími a básníci byli stále více odhodláni kriticky reflektovat danou situaci. Vyslovovali svoje zklamání a odcizení uprostřed zautomatizované a otupělé společnosti, např. I. Šmoldas, V. Křivánek, L. Kasal, S. Antošová, V. Sláva, S. Fischerová a J. Salaquardová. Uvolňování poměrů dokazuje i pomalé zpřístupňování některých děl zakazovaných autorů, jednalo se např. o J. Seiferta, V. Holana, O. Mikuláška, J. Skácela, L. Kunderu, E. Juliše a M. Holuba.

K zásadní proměně kulturní i literární situace však došlo až po rozpadu komunistického režimu v roce 1989. Ve svobodném občanském i literárním světě vyšlo Ludvíku Středovi sedm sbírek, tedy polovina jeho básnického díla pro dospělé, *Nahá láska* (1993), *Otvírání srdce* (1994), *Hodiny v úplňku* (1998), *Odyseův ostrov* (2000), *Dobývání Annapúrny* (2004), *Živé ploty* (2006) a *Srázy* (2007). Svobodná literární scéna však podle Středových slov přinesla i svá negativa: *Knihy se staly zbožím a to škodí české literatuře stejně jako její někdejší ideologizace.*²⁴

²⁴ ŠEBELKA, J. K. Literatuře škodí byznys stejně jako ideologie, s. 37–39.

4. Poezie Ludvíka Středy

Ludvík Středa se básnické tvorbě věnoval téměř po celý svůj život. Poezií vstoupil do literatury a vždy mu byla ze všech literárních druhů nejbližší. Jedním z inspiračních zdrojů pro něj byl básník F. Nechvátal. *Tehdy současná poezie, například Františka Nechvátala, mě přivedla k tomu, že jsem to začal zkoušet.*²⁵ Od konce čtyřicátých let otiskoval své první básnické pokusy v Mladé frontě. *V začátcích mi pomohli redaktoři Mladé fronty Jaromír Hořec a Jiří M. Palát, kteří mi řekli, abych v tom pokračoval. Došlo to tak daleko, že jsem v roce 1947 odevzdal do nakladatelství dva rukopisy básnických sbírek. Jenže přišel únor 48, nakladatelství byla zrušena a moje rukopisy se ztratily. Samozřejmě jsem neměl kopie, a proto zmizely definitivně. Zatrpkl jsem na celou literaturu.*²⁶ Také dobová političnost poezie Ludvíka Středu od další tvorby odrazovala. *Byla to doba schematického pojetí poezie, doba akcí typu: Pracující do literatury. Na tom jsem se podílet nechtěl.*²⁷

Koncem padesátých let se však k básnické tvorbě znovu navrátil. Důležitým impulsem pro něj bylo opětovné setkání s J. M. Palátem, tehdy již redaktorem libereckých novin Cesty míru. Od šedesátých let publikoval v periodikách Cesty míru (Liberec), Vpřed (Liberec), Kultura, Tvar, Tvorba, Plamen, Průboj (Ústí nad Labem), Host do Domu, Dialog, Notes, Světlik aj. V novinách Vpřed a Průboj užíval šifer ks a la. V roce 1962 mu byla vydána první básnická sbírka *Na zemi žijí lidé*. Celkem za svého života vydal 13 sbírek: *Na zemi žijí lidé* (1962), *Už to v nás zůstane* (1962), *Období slunovratu* (1968), *Živé sny* (1976), *Domovský list* (1978), *Místo u stolu* (1983), *Časové znamení* (1986), *Nahá láska* (1993), *Otvírání srdce* (1994), *Hodiny v úplňku* (1998), *Odyseův ostrov* (2000), *Dobývání Annapúrny* (2004) a *Živé ploty* (2006). Čtrnáctý soubor, *Srázy* (2007), vyšel již jako sbírka z pozůstalosti.

Myšlenka věnovat se také tvorbě pro děti vznikla ke konci šedesátých let, kdy psal Ludvík Středa pohádky a říkanky pro své děti. Dětská literatura tvoří větší část Středova literárního díla. Své básně otiskoval od roku 1969 v dětských časopisech Mateřídouška, Zlatý máj, Sluníčko aj. V roce 1971 mu vyšla první sbírka básní a říkadel

²⁵ ŠEBELKA, J. K. Literatuře škodí byznys stejně jako ideologie, s. 37–39.

²⁶ Ibid, s. 37–39.

²⁷ Ibid, s. 37–39.

Z holubí pošty. Následovaly sbírky *Bernardýn na provázku* (1981), *Usmívánky* (1985), *Proč pláčou světlušky* (1990) a *Medvěd na plovárně* (2004). Středovy verše pro děti se objevily i v knize J. Suchla *Dobrodružství s vrtulníkem* (1979) a v obrázkové knížce M. Janáčka *Perníková chaloupka* (1981). Byly také vydány dva výběry Středových veršů *Ryba v kleci* (1988) a *Knoflík pro štěstí* (2005).

Často se setkáváme se srovnáváním Středovy básnické tvorby pro dospělé s básnickou tvorbou pro děti, ke které se na sklonku života obracel stále častěji. Oproti těžkomyslné a zkratkovité tvorbě pro dospělé čtenáře stojí veselá a spontánně hravá tvorba pro děti. Výraznou odlišnost ukazuje také versologické srovnání: *Porovnáme-li Středovy sbírky pro děti a pro dospělé, je na první pohled nápadný rozdíl versologický. Ty první jsou metrické, zatímco druhé jsou psány téměř výhradně volným veršem, jako by autor chtěl obojí oddělit jasnou čarou.*²⁸

Po tvarové stránce charakterizuje Středovu básnickou tvorbu pro dospělé převážně volný verš. *Jen zřídka a jakoby proti své vůli vpouští Středa do vážné lyriky pro dospělé rým a metrické schéma; pokud tak učiní, bude to spíše verš uvolněný než čistě metrický, s vnitřním rýmem a narušovanou metrickou osnovou.*²⁹ V době, kdy Ludvík Středa vstupoval do literatury, docházelo v domácí básnické produkci k prozaizaci verše. Impulsem k tomu byl civilismus a jeho zobrazení odvrácené strany života ve městě, který do české poezie vnesla tvorba básníků ze Skupiny 42.

Další podnět k prozaizaci verše přinesla skupina autorů kolem časopisu *Květen*, která se svým programem poezie všedního dne chtěla zobrazovat pravdu každodenního života. Jednalo se o vymezení vůči písňové poetice budovatelské literatury padesátých let. Generace, která vstupovala do literatury v šedesátých letech, zamítla vyumělkovaný lyrismus předchozího desetiletí. Vyžadovala depatetizaci verše a návrat ke konkrétnosti a autentičnosti, což se promítlo do tvarové podoby verše. Docházelo k uvolnění nebo rozbití vázané struktury verše. Prostředkem k vyjádření dramatičnosti, konfliktnosti a významové mnohoznačnosti se stal volný verš.

Ludvík Středa není *básníkem explodujícím v okamžiku. Každý jeho verš musel být ukázněně promyšlen. Preciznost metafor je proto u něho zřejmá.*³⁰ Je v co největší

²⁸ EXNER, M. Na lodi Odysseově, s. 22.

²⁹ Ibid, s. 22.

³⁰ Dětem odešel pohádkář a velkým čtenářům básník, s. 2.

míře úsporný. *Každé slovo sedí, je zasazené do přehledné mozaiky, každé má svou logiku a význam.*³¹ Pro poezii Ludvíka Středy je typické pointování básní až svého druhu gnómickým závěrem, který zvýrazňuje naléhavost a reflexivitu básní. *Středa svého čtenáře nechce primárně zneklidňovat, dráždit, či zaklínat, chce ho oslovit – tak naléhavě, jak cítí, že mu bude porozuměno.*³² Básně Ludvíka Středy jsou plné pomlky, které narušují plynutí básně, navozují chvíli ticha ke zklidnění a k zamyšlení. Řečeno básníkovými slovy: *Komu se zachce / uslyší své i v zámlkách.*³³

Stejně jako výstavbu verše ovlivnil příklon k prozaizaci básně i jazykovou stránku poezie. V první polovině šedesátých let se objevila tendence k civilnímu, mluvnímu výrazu. Výrazným rysem byla i střídma obraznost, důraz na lexikální význam slov, na věcnou a významovou všednost a autobiografickou stylizaci. Poezie se tak svojí empiričností otevřela širšímu okruhu čtenářů. *Středův běžný, bezpříznakový výraz je poznamenán neokázalostí „poetiky všedního dne“, kterou jako snad jediný autor této generace zachoval až do posledních řádků [...] Šetří obraznými prostředky, ale tam, kde k nim sáhne, dokáže zastavit dech.*³⁴

Středovu poezii pro dospělé lze rozdělit do několika tematických okruhů. Po prvních dvou sbírkách, *Na zemi žijí lidé* a *Už to v nás zůstane*, ve kterých převažovala preferovaná témata boje za mír a zobrazení hrůz minulé války, se již vyhýbal politickým tématům. Východiskem se jevila témata, která nepředstavovala žádná politická rizika. Autoři se například uchýlovali k zobrazování rodného kraje, stejně tak učinil i Ludvík Středa, pro něhož je typická inspirace horskou krajinou. Především Jizerské hory, které měl básník tolik rád, se pro něj staly útočištěm při jeho četných procházkách, ale i cenným inspiračním zdrojem. Impulsem k tvorbě mu byla také krajinomalba, inspiroval se např. obrazy V. Komárka. Přírodní tematika se neobjevuje pouze v zobrazení domovského kraje, ale i v básních, které vyjadřují básníkovy dojmy z cest. Přírodní motivy jsou také často propojovány s milostnou tematikou.

³¹ PÍŠA, V. Nejdřív se musíte narodit, s. 18.

³² Ibid, s. 18.

³³ STŘEDA, L. *Srázy*, s. 54.

³⁴ EXNER, M. Na lodi Odysseově, s. 22.

Ludvík Středa po vzoru poezie všedního dne zachycuje obyčejný, všední život s důrazem na detail. Často se obrací do minulosti a vzpomíná na své nejbližší. Všímá si dělnosti obyvatel a snaží se posilovat víru v lidi. U Ludvíka Středy se také projevilo nebezpečí poetické koncepce básnické skupiny Května, jež spočívalo ve snaze propojit všednodenní skutečnost s často až nadnesenou mravní a hodnotovou orientací. V jeho tvorbě stále sílí potřeba vyjadřovat se k morálním problémům společnosti a předávat skrze básně určité etické poselství. V rámci celé tvorby se snaží ve větší či menší míře působit na morálku svých čtenářů. V básni *Svaté právo* čteme: *Báseň má svaté právo / vyptávat se. Na dobré skutky, / na provinění živých i mrtvých.*³⁵

Zaměření na morálku souvisí s dalším velmi výrazným tématem, které se vyskytuje především v závěru Středovy tvorby. Básník často upozorňuje čtenáře na odpovědnost za jeho blízké. Nejvíce se setkáváme s problematikou lhostejnosti vůči opuštěným starým lidem. Stáří a smrt jsou velmi častými motivy Středových básní, které se v důsledku tragických událostí, jež básníka v životě potkaly, dostávají do autobiografické roviny. Převážně v posledních sbírkách se velmi často objevuje motiv stesku a samoty, který je umocněn zobrazením lhostejnosti a anonymity městského prostředí.

Ludvík Středa byl *autorem, který netvořil lehkou, možná však také: až příliš sebekritickým, který pod nejednou básní „škrtl sirkou“, aby se vyjádřili jeho slovy...*³⁶, píše M. Exner a dodává: *Vzpomínám si na jeden typický výrok, kdy řekl: „Když lyrik napíše za rok dvanáct básní, to se nadře!“*³⁷ Přesto je však Středův básnický odkaz početný. V následující kapitole bude představeno všech jeho čtrnáct básnických sbírek pro dospělé.

³⁵ STŘEDA, L. *Živé ploty*, s. 9.

³⁶ EXNER, M. *Na lodi Odysseově*, s. 22.

³⁷ *Ibid*, s. 22.

5. Středova poezie pro dospělé

5.1. Na zemi žijí lidé, Už to v nás zůstane

Autorova prvotina, sbírka *Na zemi žijí lidé*, vyšla v Severočeském krajském nakladatelství v Liberci. Ludvík Středa získal nabídku k jejímu knižnímu vydání po účasti na krajské literární soutěži, které se zúčastnil v roce 1960. Sbíрка vyhrála první cenu a byla vydána roku 1962. Ludvíku Středovi bylo v té době již 34 let. Redaktorem publikace se stal J. M. Palát, bývalý redaktor Mladé fronty. Soubor obsahuje verše z let 1959–1960, zahrnuje 20 básní a jeho přebal se siluetou budov libereckého starého města navrhla Eva Kubínová, která knihu také doprovodila ilustracemi.

Počátky tvorby Ludvíka Středy byly ovlivněny politickým kontextem doby. Jeho poezie dokazovala oddanost komunistické straně a měla sloužit jako oslava života v socialismu: *Byla studená válka a s odstupem musím přiznat, že i já podlehl masivní propagandě té doby a psal angažovanou poezii.*³⁸ V rozhovoru z roku 2003 uvádí, že se s účastí na psaní angažované poezie zpětně těžko srovnává, avšak dodává, že tak tehdy psal z přesvědčení. Vyjadřoval v té době svůj názor a své sny, ze kterých zanedlouho procitl. Bylo to v roce 1967 po sjezdu spisovatelů, kdy pochopil, že nechce být součástí toho „marastu“, jak sám označil tehdejší situaci. V roce 1971 byl vyloučen z KSČ.

Sbíрка *Na zemi žijí lidé* tedy představuje svazek angažované poezie. Je rozdělena do dvou částí, jejichž názvy jsou *Výstřižky z novin* a *Lidé, s kterými věřím*. Rozdělení souboru odpovídá i dvěma odlišným tematickým okruhům, pojí je však ideály lepších zítřků v komunismu, které vystihuje báseň *Jednoho dne*, uvedená odděleně v úvodu sbírky (*jsou lidé, s kterými věřím sedm dní v týdnu, / že přežijeme bankovky a mince, / s kterými stavím sedm dní v týdnu / pěticipou katedrálu komunismu*). V první části sbírky Ludvík Středa reaguje na aktuální politické dění. Inspirací jsou mu mimo jiné články z novin, např. v básni *Na zemi žijí lidé* se vyjadřuje k pokusnému výbuchu první francouzské atomové bomby na Sahaře, přičemž hlavním motivem je zde humanismus a antimilitarismus.

³⁸ ŠEBELKA, J. K. Literatuře škodí byznys stejně jako ideologie, s. 37–39.

Připomínka války se objevuje téměř ve všech básních první části, upozorňuje na závažnost jejích následků a má být poselstvím o nutnosti života v míru. Jako příklad mohou posloužit básně z druhé části sbírky *Bezruký* (*On mlčky jde, / zatímco jeho ruce / se potulují dějinami válek / a podepisují za nás / mírové smlouvy*) a *Vysloužilci* (*Metály a kříže, / jizvy a pahýly, / přinesli domů. // Aby i budoucí pochopili, / jaká je válka*). Válka zasáhla Ludvíka Středu v citlivém období dětství. Bylo mu tehdy 11 let a krutosti, které s sebou nesla, pro něj měly bezesporu traumatizující rozměr. Ve sbírce *Časové znamení* čteme: *Nebylo bylo. Šťastné hry zmizely. V deseti / dvanácti stačila jedna noc a byli jsme dospělí* –³⁹ V básni *Jedna z proměn* vysvětluje svoji nevíru v Boha (*A ty jsi se nedíval, spravedlivý Bože, / když chlapce utloukali pažbou, / kdy otevřeli brány / pod hesly Arbeit macht frei! / Ty jsi to neviděl*).

Zatímco v první části sbírky se Ludvík Středa obracel k tématům celospolečenským a zabýval se obecnými etickými hodnotami, v druhé části se jeho pohled zaměřil především na jedince, obyčejného člověka v jeho různých životních obdobích, s ambicí zdůraznit především humánní a etickou stránku člověka. Těhotná žena, novorozeně, vdova, stařec a stařena jsou postavy básní *První kroky*, *Studie k portrétu staré ženy*, *Stařec*, *Večerní rozhovor osamělé ženy* a *Těhotenství*. Ludvík Středa v nich vykresluje životní portréty jednotlivých postav, k nimž přistupuje zblízka a nahlíží až do jejich nitra. Z jeho básní je cítit pokora a důraz na realitu všedního dne.

Již v autorově prvotině je znát zřetelné ovlivnění tzv. poezií všedního dne. Zachycuje fakta obyčejného, všedního života s důrazem na detail. Všimá si konkrétního člověka a po vzoru M. Holuba nachází poezii v dosud neprobádaném prostředí. I zde však převažuje humanistické poselství, které z básní vyznívá. V básni *V ordinaci* obnažuje člověka až na samou podstatu, kterou je jeho obyčejnost a zranitelnost (*Kdybychom tohle všechno odečetli / trpělivost a široké obroučky brýlí, / zůstal by člověk / s láskou k přírodě a k básním, / člověk s křečovými žilami, / s bolestmi, se slabou vůlí, / člověk jako my, / zranitelný počasím i projektilem, / člověk / klepající na dveře ordinace, když už to nejde*).

V básni *Vracím se ze směny* přerůstá humanistický pohled na člověka v morální výzvu čtenáři, kterému nechává pocítit samotu opuštěné staré ženy (*Potom jdu poschodím okolo oprýskaných dveří. / Za nimi bydlí žena, která dosud věří, / že bůh*

³⁹ STŘEDA, L. *Časové znamení*, s. 62.

je všemocný a chodí mezi lidi, / věří a přitom se zardívá, trochu se stydí. / Po léta nepřišel k ní nikdo na návštěvu, ani člověk, ani bůh. / Má předepsány kapky kanárčího zpěvu, / pryč zahánějí úzkost i v dusné voliére). Jak již bylo uvedeno ve čtvrté kapitole, určitá obžaloba společnosti a volání po její morální obrodě se objevuje v básních Ludvíka Středy v průběhu celé jeho tvorby, přičemž velmi často se opakuje motiv opuštěného stáří. V době, kdy tyto verše vznikaly, bylo Ludvíku Středovi přibližně třicet let. Tragické události jeho života však způsobily, že se stal později sám postavou opuštěného starce, o kterém psal ve svých básních.

Středova tvorba byla také motivována potřebou povzbudit lidi a dodat jim sílu, ať už k tomu byl impulsem angažovaný optimismus doby komunismu či právě poezie všedního dne, jejíž cíl vystihl M. Holub ve svém programovém článku: *Posilovat víru v lidi a sílu každého z nás. Navštěvovat zdravé i nemocné, psát výslovně všem, s nejvyšším úsilím o přesvědčivost a sdělitelnost. S lidským, životním, nezbytným optimismem.*⁴⁰ Jako příklad může posloužit Středova báseň *Stopy ve sněhu* (*I když se nikdy nesejdeme, / člověče přede mnou, / budeme si blízcí. / Jako dva lidé, / kteří šli stejnou cestou přesvědčení, / že svět po nich zůstane / o poznání / lepší*) nebo báseň *Večerní rozhovor osamělé ženy* (*Málo mne již znáš, / nač mohou myslet živí? / Na lásku mezi lidmi, / na život. / Je přece krásný, hledíš-li na něj zblízka!*).

Pro Ludvíka Středu je typická velká míra autobiografičnosti. V básni *Stopy ve sněhu* se např. vrací ke svému dětství, v básni *Jednoho dne* oslovuje svého syna Petra a zmiňuje prostředí Libereckého kraje.

Druhá sbírka s názvem *Už to v nás zůstane* představuje další politicky angažovanou tvorbu Ludvíka Středy. V následujících sbírkách se již Ludvík Středa politickým tématům vyhýbal. Ve srovnání s jeho prvotinou nebyla druhá sbírka výrazným tvůrčím posunem. Naopak, sbírky jsou si v několika aspektech velmi podobné, a proto budou představeny ve stejné kapitole.

Na rozdíl od sbírky *Na zemi žijí lidé* nevyšla druhá sbírka v Severočeském krajském nakladatelství, avšak získala možnost stát se jedním ze souborů edice *Mladé cesty* nakladatelství *Mladá fronta* s podtitulem *První knížky nových autorů*, později *První knížky mladých básníků*. Edice vycházela od roku 1957. Řídili ji V. Dostál, M. Holub a O. Nouza s J. Bruknerem, které později nahradili

⁴⁰ HOLUB, M. Náš všední den je pevnina, s. 553.

M. Červenka a I. Diviš. První svazek edice vyšel na podzim roku 1961. Jednalo se o sbírku *Těžká voda* od A. Klimenta. Dále následovaly sbírky autorů I. Wernische, P. Kabeše, J. Gruši, V. Honse, J. Peterky, Z. Hejdy a dalších. Do roku 1964 vyšlo celkem 20 sbírek. Každá z nich byla doprovázena ilustracemi studentů Vysoké školy umělecko-průmyslové. Edice vydávala i překlady ze současné zahraniční poezie.

Středova sbírka *Už to v nás zůstane* byla 5. svazkem, který v edici vyšel. Nejednalo se však o autorovu prvotinu, a tak byla v rámci edice určitou výjimkou. Sbírka vyhrála v roce 1961 první cenu v soutěži k 40. výročí KSČ. Ludvíka Středu pro edici doporučil literární kritik V. Dostál, který otiskoval Středovy básně v *Tvorbě*. Redaktorem se stal O. Nouza. Sbírku ilustroval J. Matěják. Zahrnuje 22 básní, jejichž tematická stránka ve většině případů odpovídá básnickově prvotině. Zmíníme zde společná témata a v závěru se zaměříme na odlišnosti. Tvarová a jazyková stránka obou sbírek bude již rozebírána společně.

Stejně jako v první sbírce je zde úvodní báseň příkladem čistě agitační poezie, jedná se o báseň *Aurora (to v listopadu / si dělník poprvé / sedl do carského křesla, / to všechno v listopadu – / a už to v nás zůstane)*, která společně s poslední básní *Na cestu tvoří výrazný agitační rámec sbírky (levou jsme přes práh vykročili, / hrst Leninových myšlenek nesem si / za košili / a v kapse chléb a odhodlané ruce, / čeká nás největší revoluce)*. Také básně *Novostavba* ze Středovy prvotiny a *Jarní brigáda* z druhé sbírky vznikaly pravděpodobně pod vlivem dobového budovatelského optimismu. Námětem je lidská práce, již oslavují. V tomto případě lze usuzovat, že se nejedná o tvorbu ovlivněnou poetikou všedního dne a jejím optimistickým poměrem k věcem, ale o tvorbu angažovanou. Pro ni typické motivy mohou být pozitivní i negativní. Mezi typické patří např. motivy stavby, chleba, rukou, obdělávání půdy, motivy bankovek a mincí. Tyto verše jsou gestem, kterým Ludvík Středa dokazuje svoji oddanost komunistické straně. Převrat roku 1948, počátek padesátých let a pozdější odhalení „kultu osobnosti“ zažil Ludvík Středa v době mladé dospělosti, kdy člověk snadno podléhá ideálům o změně světa k lepšímu.

Básně *Dnes ráno se narodil člověk*, *Na světě létá tolik motýlů* a *Rozhovor se synem* zpracovávají téma války, které se objevuje hojně i v autorově prvotině. Ludvík Středa jejich prostřednictvím upozorňuje na lidskou zodpovědnost za svět a za události, které se na něm odehrávají. Jednou se budeme muset podívat svým potomkům do očí, připomíná v básni *Dnes ráno se narodil člověk*. V básni *Rozhovor se synem* poukazuje

na oběti v Hirošimě. Následky války musí být do budoucna poselstvím, že válka se už nikdy nesmí opakovat (*ale ti, co se svítáním vstali / a brali za kliku, / se proměnili v stíny, / v popel, / v prach. // Aby jak tažní, neveselí ptáci, / kroužili v dějinách*).

Příklon k poezii všedního dne se projevuje i ve druhé sbírce Ludvíka Středy. Chce psát o existenci všedních věcí, což vystihl v básni *Někdy večer* (*Někdy se stává, / že napíše báseň / o prostých věcech / kolem sebe*), kde staví do kontrastu tehdejší zájem o rakety a atomové reaktory s důležitými detaily lidského života, na které by se nemělo zapomínat (*Jak dlouho jsi nepřešel dlani / odřené rohy stolu, / nevnímal severák, / praskání větví / zarostlé v prknech?*).

Také prostředí Středových básní odpovídá poetice všedního dne. Stejně jako v první sbírce se zde objevuje báseň (*Operace*), ve které poetizuje události z nemocničního prostředí, přičemž báseň znovu vyznívá především humanisticky (*Bez klepání, / jako do koncertní síně, / vracejí se do údolí, / hluboko pod kůži – / a na zpáteční cestě, / docela při povrchu, / zaslechnou tlukoucí / lidské srdce*). Humanistický přístup k člověku se ukazuje i v básni *Krize* (*Lehával jsem s otcem na jednom polštáři, / a tak jsem se naučil / milovat oheň, / oheň v člověku*). Báseň *Provazochodec* nabízí srovnání s básní *V ordinaci* z autorovy prvotiny. Obě básně si všímají výjimečných osobností, které jsou však vysvělečeny ze svých nevšedních rolí, aby se ukázalo, že jsou to obyčejní lidé, kteří mají stejně jako ostatní své všední problémy (*a tady, / jako obyčejný člověk, / zápasí znova s rovnováhou, / s rovnováhou uvnitř, / za okny*).

O. Rafaj ve svém článku, který vyšel v roce 1962 v Červeném květu,⁴¹ pochvaluje pod vlivem dobové kritiky Středovu důvěru ve sdělnost a političnost poezie. Všimnul si však i důležitého znaku Středových veršů, a tím je zaměření na etiku, které se objevuje v obou sbírkách. Básník často přemítá o životě, obvykle v obecné rovině (*život je bitva o setiny milimetru, / o správný rozměr, / ani víc, / ani míň*). Častým motivem se stává stáří (*Stáří*) a krizové situace v rodinném soužití (*Pověra*). Morální poselství se v převážné části básní objevuje v jejich závěru (*Dobře se podívejte, / děti. // Člověk / se nesmí kolem sebe dívat / skleněnýma očima*).

Autobiografické prvky nalézáme i ve druhé sbírce. Ludvík Středa se narodil v Úpici v okrese Trutnov, kde žil až do svých 24 let. V básni *Plakáty* připomíná své

⁴¹ RAFAJ, O. Zápas o poezii, s. 187.

rodáky, kteří se stali obětmi tragických událostí 2. světové války. B. Hruška, O. Joudal a L. Tuček byli 30. září 1941 s dalšími padesáti občany zajati gestapem a všichni zemřeli v koncentračním táboře Mauthausen.

Vztah k domovu je tématem básní *O svátcích* (*A domov, / to je Karlín, / Úpice, / trysková stíhačka nad hranicí, / věci, které si poctivě vystály svůj dolík, / přátelé, které už nepoznáme, / první slovo, / první slza, / první láska*) a *Cesta k pohraničí*, kde Ludvík Středa se zaměřením na detail všedního dne vyjadřuje, jaké místo zaujímá domov v jeho srdci (*A každým oprýskaným rohem, / vydřenou kolejnicí, / stéblem šřavnatých pastvin, / každou oplozenou hroudou / se k nim hlásí*). Po básni *Rozhovor se synem* následuje báseň *Okna*, ve které se obrací ke své manželce (*Píšeš, / na papír sedá laskavý klid noci, / rozsvícená lampa snaží se překřičet / tichá slova, která vyplouvají z prstů, / budeme mít syna*). Báseň *Krize* je věnována vzpomínce na otce.

Autobiografické prvky druhé sbírky naznačují nenápadný vývoj v tvorbě Ludvíka Středy. Jedná se o určitý příklon k intimitě. Mezi básněmi, ve kterých přemítá o závažných společensko-politických tématech a dokazuje morální pravdy, nalézáme několik básní osobnějšího charakteru. Takové tendence sledujeme právě v již zmíněných autobiografických básních *Okna*, *Krize*, *O svátcích*, *Cesta k pohraničí* a v básni *Mládí*.

Poslední zmíněná báseň však představuje v tvorbě Ludvíka Středy určité vybočení. Po celý tvůrčí život se vyhýbal písňové formě a s výjimkou angažovaných básní i iluzivnímu vidění světa. Báseň *Mládí* sice nemá ambice přinášet seriózní meditaci o obecných celospolečenských otázkách, je svým tématem lásky určitým zintimněním, avšak naivitou, dojemností a otřelými motivy představuje návrat k patetické poetice předchozího desetiletí (*a mládí se prudce dralo naездеjší svět, / jak první fialka, / k níž musíš přivonět*).

Osobněji a emotivněji se již jeví poslední báseň autorovy prvotiny *Vracím se ze směny*. Nejvýrazněji je však příklon k tvorbě osobnějšího charakteru znát v první ryze přírodní básni *Hory v březnu*, která nesměřuje k moralitě. Inspirací je zde dojem z přírody (*A v padajícím sněhu, / který připažuje větve smrků, / zaslechneš z dálky / volání o pomoc, / volání jara*). Přírodní motivy se objevují hojně v pozdější tvorbě Ludvíka Středy, což souviselo mimo jiné i s odklonem od politicky angažovaných témat, k nimž se autor po prvních dvou sbírkách již nevrátil.

5.1.1. Verš

Základní charakteristikou veršové výstavby prvních dvou sbírek Ludvíka Středy je volný verš. Volným veršem je téměř výhradně psána také celá jeho další poezie pro dospělé. Jen výjimečně vpustil do svých básní rým a metrické schéma. Sbírkou *Na zemi žijí lidé* a *Už to v nás zůstane* jsou výrazně prozaizované. Představují volný verš s větnou intonací. Rým se objevuje pouze ve třech básních Středovy prvotiny, přičemž ve dvou z nich se vyskytuje jen zcela sporadicky, jednou až třikrát, v jinak zcela nerýmovaném kontextu. V básni *Raněný* rým v závěrečné strofě podtrhuje důležitost morálního poselství (*jakoby připomenout chtěl / že člověk nemá zapomínat / na to, co vytrpěl*). Výskyt rýmu je zde natolik výjimečný, že jeho užití upoutá čtenářovu pozornost, a básník tak může zvýraznit etické vyznění básně. Ve druhé sbírce je takovým příkladem báseň *Rozhovor se synem*. Rým zde nenavozuje pocit unášení a souznění čtenáře s básníkem. Básně jsou především intelektuálním sdělením, a proto je zde primární jejich obsahové poselství.

Výjimkou je báseň *Vracím se ze směny*, která představuje příklon k osobnější poetice. Rým zde vyvolává plynutí času a zdůrazňuje pohyb a pocit lyrického subjektu. Také pomáhá navodit večerní náladu. Je však držen v jistých mezích a dochází k jeho narušování, k určitým pomlčkám sloužícím k zamyšlení. Narušení rýmu a jeho plynutí ukazuje na intenci přemítat, přesto je báseň v porovnání s ostatními neobvykle pocitová. Také báseň *Mládí* ze sbírky *Už to v nás zůstane* je vybočením oproti nerýmovaným básním souboru. Užití rýmu navozuje pocit plynutí a unášení mladistvým citem zamilovanosti, i když je několikrát narušen nerýmovanými verši. Vyvolává však dojem téměř přehnané dojemnosti, která je navozena také v agitační básni *Na cestu*, kde je rým použit jako laciný prostředek k naivnímu vyzpěvování komunistických ideálů (*a v kapse chléb a odhodlané ruce, / čeká nás největší revoluce, / jež léta uzrávala v srdcích předků, / po nocích se vydávali na rozvědku, / někteří naposled, někteří poprvé, / ale ten hřebík nám zatloukli do krve*). Převážná většina básní obou sbírek je však nerýmovaná.

Na rozdíl od souborů z pozdějšího tvůrčího období Ludvíka Středy obsahují obě sbírky rozsáhlé básně, jejichž verše jsou nanejvýš dlouhé. Kupříkladu báseň *Na zemi žijí lidé* zahrnuje pět strof s následujícím počtem veršů: 32-17-17-20-9. Dvě oddělená zvolání v závěru verše nepociťujeme jako strofy, protože strofa musí být tvořena

alespoň ze dvou veršů, jak uvádí J. Hrabák.⁴² Verše s výrazně nižším počtem slabik slouží jako pomlky po určitém uzavřeném myšlenkovém celku nebo jako pauzy, které zintenzivňují naléhavost sdělení. Zadrhávání volného verše je prostředkem významové výstavby díla a podporuje především zamyšlení, což odpovídá intelektualizaci poezie šedesátých let.

5.1.2. Jazyk

Výrazové prostředky prvních dvou sbírek Ludvíka Středy odpovídají dobovému příklonu k prozaizaci verše. V básních je často zvýrazněna příběhovost. Např. básně *Večerní rozhovor osamělé ženy* a *Pověra* jsou malými dramaty, v nichž má každá část určitý záměr a vše se upíná ke konci básně. Obě jsou ohraničeny pevným rámcem totožné úvodní a závěrečné části. Obsahují také přímou řeč dialogu. Báseň *Stáří* je dalším příkladem dramatické struktury Středovy poezie. Její tři strofy začínají veršem, jenž nastiňuje tři různé časové roviny (*O něco dříve, O něco později, A kdyby dnes*) Závěr básně představuje ve všech zmíněných příkladech určité vyvrcholení, ve kterém se odhaluje jejich smysl.

Jazyková stránka odpovídá výrazné apelativní funkci veršů. Z řečnických figur převažuje oslovení, které se vyskytuje téměř ve všech básních první sbírky. Jedná se o oslovení živých osob (*Slyšíte, / vy, kteří pozvolna umíráte v sobě; cožpak to nechápete, / pánové?; jednou ti všechno povím, Petře; jsou jako já a jako ty; A proto vy, / kteří se pokoušíte o portrét staré ženy; Člověče, který jsi daleko přede mnou; Teď ještě vy, / kteří se klidně díváte z okna; Ty, člověče dvacátého století*) či o apostrofu. Nalézáme zde apostrofu chápanou v užším slova smyslu, tedy oslovení neživých objektů (*Nyní je na tobě, nevadská poušti; oslovení země: Byla jsi dobrá odjakživa, / sestro; hej, město, městečko*), také apostrofu v širším pojetí, tj. řečnické zvolání, které vyjadřuje autorův cit (*Člověče!; Ervíne! Kláro! / Maminko!; Na zemi žijí lidé!; jak málo jich bylo!; Je přece krásný, / hledíš-li na něj zblízka!; Umrťvit nenávisť / a láskou prokletit se / k čisté budoucnosti!; až ke hvězdám!; Co všechno unese kámen!; život je hrozně krásný!; A přece jsou lidé, kteří to dokázali!*).

Naléhavost sdělení je ve verších podpořena kromě oslovení také jinými jazykovými prostředky. Kontakt se čtenářem a apelování na něj umožňuje užití

⁴² srov. HRABÁK, J.: *Poetika*, s. 190.

rozkazovacího způsobu (*Rozumějte – , Pohled'te, Dobře se podívejte, Nemluvme v metaforách, nechtějte to na mně, nevěřte mu, Držme mu palce!*). Dále časté užívání 2. osoby jednotného čísla a 3. osoby množného čísla, které se vyskytuje především tam, kde chce básník podtrhnout kolektivní odpovědnost, určité etické či humánní poslání básně.

Apelativního významu veršů je dosahováno také častým hromaděním jazykových prvků. Jedná se o opakování týchž slov i podobných gramatických konstrukcí. V následujícím příkladu, kde je užita anafora, je intenzifikační funkce navíc podpořena užitím 2. osoby množného čísla (*Čtrnáct tisíc. / Čtrnáct tisíc hlav / nejistých dnem, nocí, hodinou, / zda právě teď, / zda právě teď na dveře nezaklepe / některá z vypálených vesnic, / některý z rozpůlených krků, / některá z živých rukou, / které se zachránily v lesích, / které si pamatují vaše tváře*). Opakují se i větší syntaktické celky, čímž se dosahuje gradace a dramatickosti básně, např. v básních *Jednoho dne, Večerní rozhovor osamělé ženy* a *Vracím se ze směny*.

Je zde hojný výskyt přímé řeči a otázek (*Co na to povíš, / bolavá poušti v Nevadě?; jak by asi bylo nám, / kdybychom se právě narodili?*). Intenzita sdělení je podpořena i užitím modálních sloves (*Člověk / se nesmí kolem sebe dívat; Tohle v nás musí zakořenit; že člověk nemá zapomínat*) a částic (*vždyť je to všechno včera; Ale my přece nechceme stále opakovat; Vždyť na světě létá tolik motýlů*). Pro připomenutí krutosti 2. světové války je zde užito také naturalistických spojení (*když maso odkapává z těla po létech; opuštěnou cihlu srostlou s holenní kostí*) a německého jazyka (*Arbeit macht frei!*).

Slovní zásoba prvních dvou sbírek odpovídá jejich agitativní funkci. Angažovaná poezie měla čtenáři předkládat správnou hodnotovou orientaci. Také z tohoto důvodu je pro básně charakteristická jejich naléhavost. Objevuje se topika, která má symbolický a hodnotový rozměr (Hirošima, Nevada, Sahara, Lidice, Sibiř), připomínka politických událostí (VŘSR), socialistických ikon (Lenin, Marx) a ideologických symbolů (rudá růže, hvězda zrozená na zemi, pěticipá katedrála).

Jak už bylo zmíněno ve čtvrté kapitole, Středa používá civilní, bezpříznakový a obrazově střídmy jazyk. Vyhýbá se vzletným slovům, což sám vyjadřuje v básni *Cestou z filmu „Osud člověka“* (*Nemluvme v metaforách. // Naše generace / netrpí na křehká slova, / krátce po vyřčení pukající / jak mýdlové bubliny*).

Ve velké míře se ve sbírkách vyskytuje pouze přirovnání (*průhlední, jak horské potoky, / barevní, jak střepy lahvového skla; jsou na dosah, jak nebe nad Ještědem; jak kámen pohozený v orosené trávě; Stoupala do hlavy jak těžké víno; sami jak krtci ukrytí v betonových bunkrech; nesené kolem krku jak matčin medailónek; jako dvě bystřiny vtéká do jednoho srdce; jak rybí kůstka v hrdle; jak svatební kytice v hedvábném papíře; Lidé jsou jako jabloně; než jako pilulka na jazyku začne se rozpouštět; jak namodralá vázka stoupalo teplým vzduchem; jak vajíčko natvrdo o měkkou podrážku*) a personifikace (*děšť laskavými prsty hladí květy třešní; zda právě teď na dveře nezaklepe / některá z vypálených vesnic; co projdeme místy, jimž nikdo nezatlačí oči; dům ještě podřimuje; kam město odkládalo své sešlapané polobotky; Dům probuzený klíčem z pokojného spánku; a země sama rozhodne; a lavina v přemetech spěchá; a město si přitáhne peřinu až k bradě; rozsvícená lampa snaží se překřičet*).

Najdeme zde také práci s metaforou (*hradby, široký obojek na krku města; Skloubili paže trámů; květinu dechu vetkne do šedivých vlasů; rakety rychlejší zraku, / špendlík; Těžkými copy / se vítr zapisuje do kamenných štítů; spařenými tykadly vstupují pod kůži; a pod čelem dosud poletují světlice jisker, / záhony slunečnic změněné v čmouhy podél pražců*), v menší míře i příklady synestézie, tj. zaměňování počitků různých smyslů (*voněla naděje, hlas se dotýkal, padá vůně*).

Ze syntaktických figur se zde kromě přímé řeči vyskytuje parenthese, tj. vložení gramaticky samostatné myšlenky, která je od ostatního textu oddělená pomlčkami nebo závorkami a člení jej významově i rytmicky na vícero vrstev. Taková myšlenka přináší významové doplnění či objasnění. V rámci struktury verše představuje určité narušení textu a je jednotku podřazenou, což je již naznačeno užitím závorek. Často je prostředkem nejenom doplňujícím, avšak znovu i prostředkem intenzifikace. Nabízí možnost vsunout mezi verše např. zvolání, oslovení a přímou řeč (*(už se sem vrátili!); (to se zas naučíš!); (Oldřichu!); (modrotisk dvacátého století!); (žijeme v kamení a já myslím na tebe, / na děti, ženo!); (hej, město, městečko, / ty jsi nás učilo abecedu / a my tě přerůstáme)*).

Z členicích znamének užívá Ludvík Středa často kromě závorek také pomlčku. Ve většině případů se nejedná o aposiopesis, tj. úmyslné přerušení řeči (např. básně *Na zemi žijí lidé* a *Dnes ráno se narodil člověk*), protože jádro sdělení zde není zamlčeno. Ludvík Středa pomlčkou navozuje moment ticha, a vždy až na konci sdělení. Těmito pomlčkami uzavírá určitý myšlenkový úsek, vybízí čtenáře k zamyšlení, nechává

zapůsobit tíhu předchozích slov; pomlky jsou prvkem zklidnění nebo dramatického obratu (*Večer je smutný. / Usíná dům / a on se děsí – / V posteli / lidé umírají; je město a jsou lidé – / neměli nikdy na růžích ustláno; Vyrazit světu dech není maličkost – / A přece jsou lidé, kteří to dokázali!; Chodíme kolem ve svátečních šatech, / boty naleštěné sluncem / a náhle – / z chladného bronzu vyrůstají řady, ročník za ročníkem*).

5.1.3. Edice Mladé cesty

Roku 1964 napsal A. Brousek kolektivní recenzi o edici Mladé cesty, ve které vyšla druhá sbírka Ludvíka Středy. Tato recenze byla otištěna v měsíčníku Knižní kultura pod názvem Podřezávání větve. A. Brousek v ní vystihuje problémy celé tehdejší mladé české poezie, které se ukázaly na edici Mladé cesty. Vyjadřuje se také o jednotlivých autorech edice, mj. o Ludvíku Středovi.

Jako hlavní problém spatřuje přílišnou snadnost vydávání knižních debutů. Od roku 1958 narůstala literární produkce, což vzbudilo očekávání, že do literatury vstoupí nová velká básnická generace. Edice Mladé cesty měla nastupující básnickou generaci podpořit, a byla jí dána k dispozici. Nejednalo se však o edici výběrovou, která by vydávala nejlepší sbírky roku. Nad kritériem kvality a originální básnické hodnoty převážily objektivní ohledy, např. snaha dát stejnou možnost mimopražským autorům (K. Koževniková, D. Cvek, L. Středa).

A. Brousek dále upozorňuje na nedostatek osobního kontaktu tehdejší generace s básnickými autoritami, který by byl pro mladé básníky živoucím zdrojem uměleckých podnětů. Osobní setkávání bylo nahrazeno nedostačujícím kontaktem skrze literaturu. Chybělo spojení se světem a znalost jazyků, takže básníci byli odkázáni na překlady zahraniční literatury. Chyběla také kvalitní kritika i hodnotová a tvůrčí autorita, která by literární produkci usměrňovala a třídila.

A. Brousek konkrétněji zmiňuje problém přílišné intelektualizace poezie. Středova sbírka *Už to v nás zůstane* byla podle něj prvním svazkem edice, na kterém se tento problém projevil. Kromě Ludvíka Středy jmenuje také L. Šneppu, V. Medka, P. Chvojku, P. Tomana a D. Cveka, avšak počátek této tendence spatřuje u M. Holuba. Tito autoři chtějí podle A. Brouska seriózně přemítat o složitých otázkách komplikovaného světa, často však inklinují k závažným společensko-politickým tématům a hojně využívají aktuálních a politických pravd.

Taková intelektuální poezie je dle Brouskova názoru zbavena možnosti a schopnosti působit umělecky a emocionálně: *většinou totiž pak máme co dělat s kastroly, v nichž je sice úhledně a čistotně nakrájeno vše patřičné, v nejpřesněji odvážených množstvích, avšak k tomu, aby z toho byl přijatelný a stravitelný pokrm, chybí už jen to podstatné, co má být pod tím, jakýsi ohýnek.*⁴³

Tvorbu Ludvíka Středy komentuje A. Brousek v recenzi těmito slovy: *Prismatem Středova pohledu na vše, kam oko padne, je arcit' člověk, dokonce prostý, všední, současný člověk, se všemi svými každodenními strastmi a radostmi. Člověk, žijící v rozporu hodném moderního člověka – má hlavu plnou raket, ale tak nějak přitom zapomíná na muškát za oknem. Upozorňuji p. t. čtenáře, že takto nějak vypadají půdorysy většiny básní a přirozeně i jejich „pointy“, avšak především ujišťuji o tom podstatném, příslušná báseň neposkytne čtenáři ani při autentickém přečtení víc estetických kvalit nežli moje výše zjednodušená transpozice. Básně vznikají souměrnou a přesnou konfrontací protilehlých jevů, důmyslnými průměty a konstrukcemi, v jejichž těžišti pak je spíše nežli pointa pevně přibita morálka (jistě nesporná, správná, sympatická, charakterní), či extrakt z ideje rozvinuté výše v básni, nebo i poněkud banálnější mudrlantská pseudofilosofická sentence. A my jsme spíše v deskriptivě nežli v poezii.*⁴⁴

A. Brousek Ludvíku Středovi vyčítá nedostatek estetických kvalit a povrchnost jeho myšlenek: *Středa má jistě ambice seriózně myslit a přemítat, zvládá bezpečně i principy dialektiky a formální logiky, vše dokonce na nejsoučasnější úrovni – což však prozrazuje jen operování radioaktivní terminologií a patřičnými soudobými rekvizitami z umělých hmot.*⁴⁵ Ve Středových básních podle jeho kritiky nejde o překvapivé pointy, ale o utvrzování morálních tvrzení. Naopak však Ludvíku Středovi přiznává slušnou práci s metaforou a s detailem.

Obecně A. Brousek shrnuje svůj dojem z do té doby šestnácti vydaných sbírek edice Mladé cesty velmi kriticky. Celkově vystihuje básnickou generaci, do které sám také patřil, jako literární vzestup, který je charakteristický svou kvantitou, ne však kvalitou. Pokud by měl debutanty seřadit s ohledem na kvalitu jejich sbírek, na prvních

⁴³ BROUSEK, A. *Podřezávání větve*, s. 23–24.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 24.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 24.

pozicích by se umístili I. Wernisch, J. Gruša a P. Kabeš, které hodnotí velice kladně. Ludvík Středa by se umístil až na 14. místě.

Recenze A. Brouška byla otištěna jako diskusní stanovisko, které je sice podle jeho pozdějších slov možná až příliš příkré, avšak trefně vystihuje postřehy, které byly zmíněny již při rozboru tematické, tvarové i jazykové stránky prvních dvou sbírek. V rozhovoru z roku 1986, který byl otištěn v Mnichově ve sborníku *Generace*, A. Broušek k recenzi dodává: *Chtěl jsem jen varovat před tím, abychom i my nezačali směřovat kritéria umělecká s kritérii morálními, jak to bylo tenkrát u nás běžné.*⁴⁶ Význam Středových prvních dvou sbírek zhodnotí přesněji až přihlédnutí k dalšímu vývoji jeho tvorby.

5.2. Období slunovratu, Živé sny, Domovský list

Ve Středových sbírkách z konce šedesátých a sedmdesátých let došlo k zásadní tematické i tvarové proměně. V této kapitole se zaměříme na tři sbírky, *Období slunovratu*, *Živé sny* a *Domovský list*, ve kterých nacházíme několik společných prvků na tematické, veršové i jazykové rovině. Sbírký vycházely v časovém rozpětí deseti let v Severočeském nakladatelství v Liberci a v Ústí nad Labem.

Sbírka *Období slunovratu* byla vydána v roce 1968, je rozdělena do tří částí a obsahuje celkem 27 básní. Sbírka *Živé sny* vyšla až po osmiletém odmlčení. Ludvík Středa se totiž začal věnovat i tvorbě pro děti a v roce 1971 mu vyšla první sbírka básní a říkadel *Z holubí pošty*. Sbírka *Živé sny* je velmi rozsáhlá. Zahrnuje 58 básní a je opět rozdělena do tří oddílů: Znamky života, Rouhání a Oranžový dům. Poslední ze tří sbírek, která vyšla v roce 1978, nese název *Domovský list*. Stejně jako sbírka *Živé sny* je i tento svazek, čítající 56 básní, značně obsáhlý a dělí se na tři části: Cestovní zpráva, Pomlky a Nebe plné hlíny.

Po prvních dvou sbírkách *Na zemi žijí lidé* a *Už to v nás zůstane* se Ludvík Středa odvrátil od angažované poezie. Jeho další sbírky již nemají ambici vyjadřovat se k preferovaným společensko-politickým tématům. Mizí z nich schematičnost a černobílé vidění světa. Po tematické stránce je hlavním společným rysem, který všechny tři sbírky zahrnuje do stejné skupiny, především obrat k přírodním motivům. Každá sbírka však s těmito motivy pracuje poněkud odlišným způsobem.

⁴⁶ BROUSEK, A. *Podřezávání větve*, s. 653.

Pro sbírku *Období slunovratu* je typická snaha o existenciální reflexi (*konečky prstů zachytit pevný bod, Veslujeme stále na jednom místě, Prodirám se k pramenům, Nedočkavě vztahuji / poloprázdné ruce, Rozbívám přestárlé zrcadlo / zobrazující mne spoutaného / v rezavých řetězech, Kam jsme dosud nevkročili / odkud už nemůžeme odejít*). Naléhavost takového sdělení je zvýrazněna expresivitou básnického obrazu, ve kterém se často objevuje právě přírodní motiv (*Zaječí sny / zezadu škrťí rez / ze spolykaných broků; Bažantím peřím mrskaná předsevzetí; Klopýtám o nastavené nohy kořenů / o vytřeštěné oči pstruhů / Kdo s koho Kdo s koho; Štíty propálené kopřivami / Husí pochod z krajiny střepů; Pastva pro oči dravců / slunce v kanárčí kleci // Nárek uválených trávníků; Bolavá ústa kamenů / spílají nebi*). Přírodní svět není zobrazen jako idylické prostředí. Slouží k vyjádření marnosti a prázdnoty. Opakuje se motiv kamene, rzi a ostrých předmětů, např. skla nebo jehel.

Ve sbírce *Živé sny* dochází ke zklidnění naléhavého křiku předchozí sbírky. Obrazy již nejsou expresivní. Přírodní motivy krajiny a její podoby v různých ročních obdobích jsou zde využívány k vystižení melancholického stavu duše. Převládá pocit hořkosti a stesku (*Některá hnízda / zůstanou navždycky / opuštěná; V promrzlých větvích / pak přespává smutek; Strom kůrou zapírá / svou poraněnou duši; Přespříliš malých smrtí / ve stromech polehává; Havraní dech / stydne na schodech; Holoubci bezmoci / slétají se / k nepřítomným očím*). Svět přírody dovoluje nepřímo promlouvat o lidech a vyjadřovat se o etických hodnotách. Častým objektem personifikace je strom, který představuje trpícího člověka.

Celkové ztišení sbírky navozují hojně užití motivy ticha a dechu. Ludvík Středa nachází útočiště ve vesnickém prostředí, které pro něj představuje určitou životní jistotu a východisko z těžkomyslnosti. Téma vesnického života se vyskytuje převážně v poslední části sbírky (básně *Doba žní, Řeč vína, Noc ve vsi, Vesnická svatba, Hodina sucha, Vesnický pohřeb, Neděle na vsi a Pouťová*). Nalézáme zde také několik prvních intimních a milostných básní jako je např. *Podzimní den (Od nohou studí / vyhořelý sad // Po vraním peří / budu ti psát)* nebo *O prosincovém dešti (Na olše brnká / přespříliš krutou // V polštářích sněhu / měl jsem tě obtisknutou)*.

Sbírka *Domovský list* obsahuje cyklus lyrických dojmů z cesty po Sovětském svazu *Cestovní zpráva*.⁴⁷ Podnětem k básnění byl pohled na krajinu a její obyvatele, např. v Arménii, Gruzii či na Ukrajině. V básních převládá vizuální vnímání

⁴⁷ *Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2, M–Ž, s. 435.*

(Pod zralou dýní kupole / Isaakijevského chrámu; Zlatá jehla Admirality; Modré paže Volhy a Kumy / v široké náruči tisknou / pradávny zvyk; Pod klenbou / kavkazských listnáčů / samotaři bělovlasý / Afanasij Kijašveli; Dívky s mléčnými copy / (ve dne rozhořelé jabloně, / za šera kořeny plné žízně) / přicházejí k odemknutým pramenům).

V *Domovském listu* nalézáme oproti sbírkám *Období slunovratu* a *Živé sny* větší množství básní, ve kterých převládá obraznost a intimita. Básník nemá intenci užívat přírodních motivů jako prostředku existenciální reflexe nebo etického působení. Básně jsou stručným vystižením přírodní scenérie, přičemž nejčastěji básníka inspirovala měnící se krajina v různých ročních obdobích (*Co nevypáčíš z kořenů / vybubnuje morseovka / srnčích kopýtek; Promodralé rty pupenů / již pevně odhodlané / k tichému výkřiku; Na spáncích země / krůpěje laskavé rosy; Hromosvody vlčích máků / přitahují tiché blesky / modrásků a baboček; Smíšený sbor / sněženek a šafránů / vyhlíží publikum / prvních vlaštovek*). Sledujeme také časté užití milostných motivů, které jsou spojovány s přírodními motivy (básně *Poslední den, Černá divizna, Proměny dřeva, Prosincová chvíle* a *Za ohněm*). Objevují se i básně reflektující autorovy tragické osobní ztráty, v tomto případě v motivech stesku po manželce. Příkladem mohou být básně *Volný pád* a *Pomlka*. Téma stesku se vyskytuje především od konce devadesátých let v posledních sbírkách Ludvíka Středy.

Ve srovnání se sbírkami z šedesátých let znatelně ubývá moralizujících pasáží, ve všech sbírkách jsou však stále nenápadně přítomné (*Sliby se vypařují jako lín; Čím více si nasloucháme / tím méně se slyšíme; K vrcholu má nejbliž / podlézavý mráz; Odpouštěj jen tolik, / kolik je nezbytné / k životu; spíš mlčky padnout / než vykoupit se křivým slovem; naučím tě mluvit bez přetvářek*). Oproti Středovým prvotinám, kde autor zmiňuje svůj ateismus, se zde setkáváme s užitím křesťanských motivů (*duše obětovaných jehňat, herodesovské motivy, Jidášské mrazy, Na kříži smutek, obětního beránka, pod jazyk prorokův, odpustky*).

Celkově dochází k zintimnění básnické výpovědi. Kromě nově se vyskytujících milostných motivů se Ludvík Středa vyznává také ze svého vztahu k poezii (básně *O poezii, Volba, Báseň, Váhy, Vyznání* a *Nad básní*). Na následující ukázce z básně *Volba* můžeme sledovat ztišení a zintimnění Středovy tvorby; odkaz na člověka a zem odpovídá humanistickému aspektu Středových básní a zaměření na poetiku všedního dne (*Z mnoha / způsobů ticha / zvolil jsem / báseň. // Schýlenou / k člověku / a k zemi*).

5.2.1. Verš

Sbírkky z konce šedesátých a sedmdesátých let nepřinesly změnu jen po stránce tematické. Dochází i ke změně veršové výstavby. Na první pohled upoutá úsporný rozsah veršů, které mají výrazně nižší počet slabik než verše autorových prvotin. Výjimkou nejsou verše tvořené pěti až šesti slabikami. Básně jsou také významně kratší. Nalézáme zde básně o šesti i o pěti verších (básně *Volný pád*, *Na zemi*, *Každá*, *Pravdivá lež*, *O poezii*).

Další výraznou změnou je výskyt básní s rýmem a metrickým schématem. Do sbírek, které jsou v nesporné většině psány volným veršem, začíná pronikat prvek pravidelnosti. Ludvík Středa se v básnické tvorbě pro dospělé čtenáře pravidelnosti vyhýbal. Byla u něj vždy prvkem výjimečným, a proto příznakovým. Můžeme se domnívat, že ke vpuštění vázaného verše do Středových sbírek přispěla i jeho právě započatá tvorba pro děti. Uvolněný verš s převážně daktylotrochejským spádem a hojnější práci s rýmem nalézáme ve sbírkách *Živé sny* a *Domovský list*, které byly vydány v sedmdesátých letech a vznikaly pravděpodobně ve stejné době jako první sbírka pro děti.

Ve sbírce *Živé sny* je ovlivnění dětskou tvorbou nejzřetelnější. V básni *Doba žní* je ve čtyřech strofách o dvou verších znatelný trochejský spád. V kombinaci se střídavým rýmem se tak vytváří dojem bezstarostnosti a naivity dětské říkanky (*O polednách / hoří ves // Pes vyzvání / na řetěz // V studních praská / o dno zní // požehnaná / doba žní*). Také v básních *Klíč* a *Zlatá brána*, se souhrnným názvem *Rozpočítávání*, je rytmus připomínající dětské počítadlo navozen trochejským spádem. V básni *Klíč* se v závěru projevuje výchovná tendence, což je dalším znakem tvorby pro děti, avšak v básni *Zlatá brána* dochází ke střetu tvarové a tematické stránky. Kontrast zde vytváří spojení lehkomyšlného rytmu dětského počítadla, tvořeného trochejským metrem a sdruženým rýmem, s ponurou představou hřbitova (*Klíč od brány / zasypaný / krutým slovem / za hřbitovem*).

Další souvislost s narůstající pravidelností verše shledáváme také v příklonu k intimitě výpovědi. Básně s milostnou tematikou nalézáme především ve sbírkách *Živé sny* a *Domovský list*. Básník zde nechce seriózně přemítat. Jeho záměrem je vyvolat pocit, čehož dosahuje také užitím pravidelného verše. Např. báseň *Černá divizna* se skládá z pěti strof o čtyřech verších s dvoustopým daktylem (*Co měla, rozdala. / Lásku*

i zklamání. / Naději vklekala / do rýhy na dlani). Vázaný verš se však v tvorbě Ludvíka Středy vyskytuje jen velmi výjimečně.

Ve většině případů Ludvík Středa pravidelnost ve svých verších záměrně narušuje. Nechce, aby čtenář s básní zcela splynul. Proto je její tok přerušován, nastává určité zpomalení a chvíle k zamyšlení. V největší míře k takovému narušení dochází v závěru básní. V následující básni *Vyznání* čtenář v posledním verši očekává pokračování dvoustopého trocheje a zvukové shody rýmujících se slov, k čemuž však již nedochází (*Roste? Roste? / Povyřtá // Báseň v tichu / Ticho v básni? // A jak básník? / Plná ústa // starých hříchů: / oblohy a země*). Dalším příkladem může být báseň *Arménský deník (Cesta stepi)*, ve které v závěru dochází k narušení třístopého trocheje. V básni *Hodina osamění* se v posledním verši nevyskytuje očekávaný rým (*ví jen kam – klopýtán – zhasínán – sám a sám – pod slinou*).

K narušení daktylského spádu a k určitému ztišení dochází i v závěrečných verších strof básně *Na pochybách (Na prahu závratí / ukládám polibky/ pod bílou šjí, // abych se po dechu / a znovu přesvědčil, / že v tobě žiji)*. Takovým narušováním se vytváří specifický pravidelný rytmus, kdy po každé strofě nastává pomlka. I ten je však v samém závěru narušen odlišnou formou posledních dvou veršů. Báseň *Prosincová chvíle*, další z milostných básní, zahrnuje tři strofy o čtyřech verších, ve kterých se střídá čtyřstopý trochej s třístopým (*Ze zimovišť pod pentlemi / unesených jedlí, / s myšlenkami tajemnými / pod nočními sedly*). V závěrečné strofě, kde se vyjevuje spojitost popisu zimní krajiny s milostným dobýváním, dochází k vybočení z daného schématu. Narušování pravidelnosti tedy podporuje významovou složku básně, navozuje chvíli k zamyšlení či upozorňuje na významový obrat v básni.

5.2.2. Jazyk

Jazyková stránka sbírek *Období slunovratu*, *Živé sny* a *Domovský list* také prošla nápadnou proměnou. Oproti civilnímu jazyku předchozích dvou sbírek dochází k postupnému narůstání obraznosti básnického jazyka. Se znatelně kratším rozsahem básní souvisí i jazyková úspornost a snaha o výstižnost výrazu. S odklonem od politické agitace mizí apelativní jazykové prostředky, vlastní jména se symbolickým významem, apostrofa a další prostředky sledující cíl podpořit ideologii doby.

Do slovní zásoby běžného mluvního výrazu počátku šedesátých let začínají stále více pronikat příznaková slova. Z afektivních pojmenování zde nalezneme neologismy (*vklekala, nekřtěnátek, punčošné, zkrvevymítání, vymlčely, smrtloži, křídýlkuje*) a ve velké míře i deminutiva (*holoubátek, žalobníček, drápky, postýlce, rankami, kůzlátka, světničkám, beránka, kořínkům, drobečcích, políčka, udičky, knůtek, kopýtek, nizoučko, běloučké*). Především ve sbírce *Období slunovratu* se hojně vyskytují spojení, která zdůrazňují expresivnost obrazu (*plodná křeč, nálety zobáků, s průvanem v lebce, zadušení ředkvičkami, z krajiny střepů, pšoukání pípy, jateční slunce, ledovými důtkami*). V jinak spisovném jazyce se jen výjimečně objevují výrazy nespisovné (*dacánkové, všecko*) a hovorová ustálená slovní spojení (*je to nanic, srandy kopec*).

Výrazným znakem jazykové stránky je větší výskyt obrazných pojmenování. Zřetelně častěji se zde objevuje především práce s metaforou. Sbírkou *Domovský list* obsahuje mnoho obrazných jazykových prostředků, u nichž spatřujeme vizuální inspiraci (*v tunelech rukávů, zamrzlé oči řeky, peří zimy, zvednuté hlavně půlnočních mostů, v ranní paruce mraků, štíhlé plameny stromů, zelené jiskry oliv, kulové blesky melounů, nejhlubším sněhem vzpomínek, slunečnice kaštanů, radary prstů, k vodopádům boků, zelené klíče trávy, morseovka srnčích kopýtek, sítě kouře, svícny paroží*). Metafory hojně nalézáme také ve sbírce *Období slunovratu*, ve které zvýrazňují expresivitu sdělení (*Bolavá ústa kamenů, ledové dlaně slov*), a ve sbírce *Živé sny*, kde obrazná pojmenování často navozují pocit melancholie (*holoubci bezmoci, z kočáru vzpomínek, rezná nit večerů, tupým nožem vln*).

Častý je také výskyt personifikace. Stejně jako v nově započaté tvorbě pro děti i zde Ludvík Středa ožívuje svět kolem sebe. V prvních dvou sbírkách byly častým objektem personifikace dům, město a země. Zde je personifikován především svět přírody. Jak už název sbírky napovídá, nejvíce se s personifikací setkáváme ve sbírce *Živé sny*, je však hojně užívána ve všech sbírkách (*přichází slunce, Strom kůrou zapírá, Džbán chválí vodu, Dřevo spokojeně těhotní, Mlčení borovic, Pěšina bloudí, vrabci pokřikují, Lhostejné pavučiny / nocují za pecí, Políčka studí dutý klín, jabloň pokrčila rameny, Poezie škytá, Stoupající kouř se rozpomíná, syrový měsíc našeptává, Pastýřské hole strachují se ticha, Obloha klečí nad městem, kam prsty slunce nikdy nedosáhnou, Stepní vánek belhá, Krev se rozpomíná, Hlína už zdálky rozezná, strom dlouho do noci / zatíná pěsti*).

Ludvík Středa používá ve velké míře také přirovnání, která se vyskytují i v jeho prvních sbírkách (*jak vlídná mračna, Jak milostné dopisy krve krvi, přihnědlá jak zuby kuřáků araratek, jak oči starců, jak skalní voda, Jak hříšná myšlenka, Jako zasažený stepní kuň, jak samaritán nad průstřelem plic, jako rozjařená tráva, jako oči nezletilých cikánek, jako břečtan po zídkách, bílé jako noci ve starém Petrohradě*). Opakuje se i užití synestézie, avšak častěji než ve Středových prvotinách (*Skřípnutí světla, Studeně modrou, slyšitelnost světla, voní sníh, zatéká vůně*). Najdeme zde také další spojení, jejichž významová jádra jsou v rozporu. Slučování vzájemně se vylučujících či protikladných významů patří mezi výrazné prvky Středovy poetiky (*bílé tmy, Mlčením zamlouvá, suchých slz, stoupal až na dno, Tiché vykřiknutí, Teplo sněhu, Novorození prchají, důvěrně cizí, vzdáleně blízký, pravdivou lež, Od sebe blíž*).

Ze stylistických figur zde častěji nacházíme parentezi, která zde podává doplňující informaci a bývá také prostředkem k podpoření obraznosti básně, např. v básni *Momentky z bazaru* obsahuje přirovnání, v básni *Ukrajinské písně* metaforu. Ze stylistických figur se ve sbírkách vyskytuje anafora (*co předcházelo ohni / co předcházelo, zabijíme na setkání / zabijíme*), epizeuxis (*Kdo koho Kdo koho, Nastav dlaně nastav dlaně, čekáš a čekáš, ne a ne, Roste? Roste?, Klovou a klovou*) a refrén (básně *Časy (letní), Vesnická svatba*). Tyto figury podtrhují především naléhavost existenciální reflexe.

Také zde sledujeme tendenci k pointování básní, ve kterých však závěr nepřináší etické poselství, jak tomu bylo u prvních sbírek. Jedná se o vysvětlení, shrnutí či obrazný opis. Ve znatelně oddělených závěrech převládají jmenné slovní druhy, často se zcela vypouští sloveso (*Vábnička / pod černým rybízem; Rekrutské peří / a malá noční hudba / v měsíční trávě; urputná vráska / na cestách k člověku; Na spáncích země / krůpěje laskavé rosy; Záda probolená / oblohou něžných jmen; Básníková chvíle; pamětník potopy; spolehlivé posly úsvitu*).

5.3. Místo u stolu, Časové znamení

Středovy sbírky z osmdesátých let, *Místo u stolu* a *Časové znamení*, sdílejí několik společných znaků. Lze je obě považovat za sbírky bilanční, ve kterých je patrné, že Ludvík Středa završuje určité životní období. Sbírkou *Místo u stolu* byla vydána roku 1983 v Severočeském nakladatelství v Ústí nad Labem. Zahrnuje 49 básní a je

rozdělena do tří částí: Jestřebí hory, Vesnický hřbitov a Otvírání dveří. Sbíрка *Časové znamení* vyšla o tři roky později v Hradci Králové v nakladatelství Kruh. Obsahuje 44 básní a není primárně rozdělena do zvláštních oddílů, avšak přesto je strukturovaná vloženými prozaizovanými celky.

Po stránce tematické představují sbírky ve srovnání s tvorbou konce šedesátých a sedmdesátých let větší příklon k poetice všedního dne. Ludvík Středa si všímá prostých a obyčejných věcí, které s sebou přináší život. Není náhodou, že si na úvod sbírky *Místo u stolu* zvolil báseň *Na cestu (Běž, básni, / běž si do světa! // Nikomu nelži. / Po pravdě říkej, / že jsi z rodu kopřiv / vyrostlých za plotem. // A nevěřící popal. / I za mne je popal / – obyčejným životem)*. Už v samotném názvu sbírky se objevuje stůl, typický motiv všedního dne, který se v básních několikrát opakuje. Najdeme zde také jiné detaily všedního dne, např. židli, kliku, podlahu, mlýnek, džbán, sklenici, dlaně a chléb.

Ve sbírce *Časové znamení* se stávají impulsem k básnění takové všední příhody, jako je např. dopravní kalamita nebo porucha potrubí. Avšak nejvýraznější je básníkově zaměření na životní hodnoty, vytvářené dělností obyvatel kraje. Ve sbírce *Místo u stolu* nacházíme básně *Štípání dřeva, Ze života dřeva, Tesaři, Senoseč, Tichá závist, Skláři, Pekaři, Svářeči, Horníci a Traktoristé*. Ve sbírce *Časové znamení* je příkladem básně *Potkávám starého dlaždiče*. Ludvík Středa obdivuje zdánlivě všední manuální práci, která je pro něj často inspirací. Výsledek takové práce ho dokonce vybízí ke srovnání s vlastní poezií (*Alespoň jednu takovou báseň*).

Také humanistický rozměr básní, který nacházíme již ve Středových prvotinách, odpovídá programu poezie všedního dne (*jen směrem k srdci, ve kterém se rozhoříme / sdílňou radostí; Verš po verši věřím, / že z labyrintu světa / jednou se vrátí. / S nezakrvným peřím; Morseovkou básně / snažíš se dovolat / světla // (v jeho lidských podobách); Dnes znovu dokořán / otvírám své srdce / neodpočívající v pokoji – / vstupte!; Stále se učíš / být nablízku tomu / kdo právě teď / tě potřebuje; Zastav se Naslouchej chvíli / svému štvanému srdci / Jak zázračně v tobě pracuje / bije na poplach / Bije vzhůru k budoucnosti*).

Sbířky osmdesátých let lze považovat za bilanční. V souboru *Místo u stolu* se Ludvík Středa snaží nalézt v životě určitý pevný bod. Jako východisko se kromě jistoty všedního dne a dělnosti obyvatel jeví také domov a příroda, ke kterým je možné se uchýlit. Motiv domova se objevuje např. v básních *Jestřebí hory I, Ze života písni, Nůž,*

Tesaři a Dokud žije matka. Ludvík Středa spatřuje možnost celkové očisty především v horách. V jeho básních se často objevují motivy pramene, studny a kořenů. Takové motivy představují počátek, který člověku umožňuje znovu nalézt sám sebe. Krajina a domov jsou místem, kde se člověk může cítit šťastný, např. báseň *Českou krajinou* ze sbírky *Časové znamení* (*Mezi prsty sevřu hlínu / Vzbudím vodu pod oblázky / Jako kámen s tebou splynu / živý kámen plný lásky*).

Sbírka *Časové znamení* podává průřez uzlovými body autorova života. Ludvík Středa završuje určité životní období a obrací se zpátky k tomu, co prožil. Již název sbírky napovídá, že se sbírka zabývá plynutím času. *Těžší a těžší rukou / hladíš čas proti srsti*, píše Ludvík Středa ve stejnojmenné básni. V jedenácti prozaizovaných celcích vzpomíná především na svoji rodinu. Najdeme zde vzpomínky na prarodiče, na matku, otce, sestru, tetu a strýce, přičemž ohlížení se do minulosti je ovlivněno tragickými událostmi, kterými si rodina musela projít (smrt otce, sestry, válka apod.).

Příklon k intimitě je ve sbírkách zřejmý nejenom z hledání životní jistoty a z osobních vzpomínek. Nacházíme zde také básně podávající dojem z přírody (*Červencová, Jak se pije horská voda, Jaro v polích, Přisněží, Návštěvní den, Podkrkonoší*) a básně s erotickými motivy (*Tichá závist, Červencová, Skláři*). Ve sbírkách se vyskytují také verše odrážející autorův stesk po jeho nejbližších (*Už zase podzim, Listy z pohraničí, Nůž*). Poprvé se obrací i ke svému vnukovi (*Báseň pro vnuka*).

V kontrastu s intimitou výpovědi je znovu hojně se objevující tematika morálky, kterou známe již ze Středových prvotin. Ludvík Středa se vyjadřuje ke stavu společnosti a k etickým hodnotám. Stejně jako ve sbírce *Na zemi žijí lidé* se zde objevuje báseň reagující na novinový článek (*Dělicí čára*). Moralizující pasáže se vyskytují převážně ve sbírce *Časové znamení* (básně *Zprávy, Otevřený dopis, Zastavení, Okna, Dokud žije matka, Dělicí čára, Z očí do očí, Jarní vzdálenosti*). Ludvík Středa upozorňuje na závažnost následků válek a na prázdnotu vztahů mezi lidmi (*Bylo snad málo utrpení / na modré planetě; Pořád se někde blýská / někde se střílí; Dost! Vypněte chladné / elektronické mozky / Staňte se znovu lidmi / kteří milují Plodí děti / Brouzdají se podzimním listím; Až náhle obstoupení / hladovou zdí věcí / nevíme kudy zpátky / k obyčejné lásce; Mlč malá! Konec křiku! / Jsme plni vykřičníků / Není čas na slova; Máš však i jisté / doživotní dluhy / Dokud žije matka / sám sobě odpověz / jestli je za tebe / nesplácí někdo druhý; Jen abys nemusel / podívat se zpřímá / do očí dětem //*

(*Které si dvakrát za měsíc / půjčuješ na neděli*)). Apelativnost a určitý příklon k patetičnosti přibližuje tyto verše Středovým prvotinám.

5.3.1. Verš

Spolu s příklonem k poezii všedního dne v tematické rovině zaznamenáváme i sílicí prozaizaci verše, která bude podrobněji rozvedena v dalším odstavci. Volný verš je jen výjimečně vystřídán básněmi s vázaným veršem či veršem uvolněným. Prozaizace verše dosáhla v rámci tvorby Ludvíka Středy svého vrcholu ve sbírce *Časové znamení*, ve které nacházíme 11 výrazně prozaizovaných celků. Jsou znatelně oddělené od ostatních básní sbírky, následují vždy po třech z nich a jsou psány kurzívou. Svoji formou a tematikou připomínají deníkové záznamy.

Prozaizované celky *Škvárový dvůr*, *Vůně lnu*, *V jedné místnosti*, *Zpěv pro sestru*, *Vojenský kufr*, *Povodně*, *Prázdniny na vesnici*, *Hlasovací právo*, *Mobilizace*, *Rány na dveře* a *Jediná* si pohrávají s otázkou, kde je hranice mezi poezií a prózou. V jejich případě se nejedná o tradiční členění do strof. Verš těchto celků je znatelně delší než verš ostatních básní. Odhlédneme-li od jejich grafické podoby, lze celky vnímat jako lyrickou prózu. Prvky prozaické, např. výrazná větná intonace, jsou zde stavěny do kontrastu s prvky lyrickými, např. s užitím obrazných prostředků (přirovnání, personifikace, metafora). Především zvýšené užití vnitřního rýmu působí v prozaizovaném vyprávění najednou nepatřičně, např. v *Prázdninách na vesnici*, které uvádíme v celém znění (*Na léto jezdil jsem k příbuzným na vesnici. / Strýc ten se zaprodal zednické lžici. Bral si / ji i na noc pod postel. A jak někde o cihlu / pleskla malta, slepě šel... / Tetičce lán jak pán ohýbal záda. I když se menšila, od jara do zimy hladila motyku. / K smrti ji stačila jen půlka slamníku... / Ta ves kousek od města je ve mně dodneška. / Při každém návratu dlaně mi obtěžká úrodou / puchýřů. Jak tenkrát, když jsem ji – zarostlou / do snopů – vidlemi zvedal na žebříňák. / A křídla vrátí mi, když zasním se v příkopu*).

Kromě převažujícího užití volného verše a výrazně prozaických celků sbírky *Časové znamení* nalezneme ve sbírkách i básně s metrickým spádem. Ve sbírce *Místo u stolu* se vyskytuje např. báseň *Mlýnek*, která k podpoření významu využívá trochejského spádu. Rytmus připomíná pohyb mletí v mlýnku a plynutí času. Báseň uvádíme v plném znění (*Co se v klíně naohříval / navrčel se v ranní tmě! / Ještě dneska voní žitem / opraženým na plotně // Kde je žito? Kde jsou oči, / co se v mlýnku zhlížely?*

/ Léta běží. Zvážněli jsme. / Mlýnek zůstal veselý). Báseň *Popěvek před jarem* se skládá ze dvou strof o čtyřech verších. Dvoustopý daktyl navozuje sílu říčního proudu a jarní lásky (*Jednou se probudíš / ze zimy do jara. / Krajinu zburcuje / slunečná fanfára. // Z kamenů na břehy / vlny si poskočí, / strhnou nás do proudu, / hloub z očí do očí*). V obou básních sledujeme práci s rýmem. Pokud Ludvík Středa užije ve svých básních rým, tak jen v několika verších, např. pouze v závěrečných. V uvedených ukázkách se rýmují vždy jen sudé verše, liché zůstávají bez rýmu (podobně také v básních *Nůž* a *Jarní snímkování*).

Ve sbírce *Časové znamení* se od básní psaných volným veršem liší svým veršovým schématem báseň *Fotoaparát*, ve které je významotvorným prvkem opět trochejský spád. Vyvolává dojem pohybu. Jedná se o běh psa, který symbolizuje plynutí času. Báseň je uvedena v celém znění (*Jako ohař na vodítku / táhne krajem Hledá snítku / které by se přidržely / drápky slunce Loňské včely // Nevyslídí těsné dvorky / domky z beden od cikorky / Změnily se časy tváře / sloh i písmo kronikáře // V dobré chvílce rád se projdu / po dálnici z celuloidu*). Trochejský spád pozorujeme také v básni *Českou krajinou*. V básni *Okna* je pravidelné veršové schéma záměrně narušeno, aby došlo ke ztišení, ve kterém je sdělena důležitá myšlenka. Jedná se o jednu z básní s morální tematikou, ve které se v závěru objevuje etické poselství (*Jsmo plni vykřičníků / není čas na slova*).

5.3.2. Jazyk

Také jazyková stránka sbírek je příklonem k tematice všedního dne ovlivněná. Jazyk je především civilní a bezpříznakový. Ze sbírek mizí naléhavost expresivních obrazů i lyrická nálada z cest, které známe ze sbírek konce šedesátých a sedmdesátých let. Obraznost, inspirovaná především přírodními motivy, však ze sbírek již nemizí, i když se vyskytuje řidčeji.

Z příznakových výrazů zde nalézáme převážně deminutiva (*voděnka, nizoučko, hřbitůvcích, copánků, krajinkami, Holoubek, potůčky, lehoučké, krapítek, klíček*) a výrazy, které vyjadřují familiární vztah (*Maminka, Tatínkovy, Dědeček, Tetičce*). Převládají výrazy bezpříznakové, přestože Ludvík Středa dokáže překvapit i básnickými přívlastky jako např. *blatouchová noc* či *mechové ticho*. Z obrazných prostředků se setkáme nejvíce s přirovnáním (*sepnou jak prsty / řádového mnicha, (jak půjčeným pluhem / o dědičnou závrat), padá jak šupiny / z hvězdného čeřenu, jak první verše*

kostrbatá, těžká jak kámen, vysoká jako kroužení káňat, jak mrazivou pěstí / roztržené džbány, (jak dívčí ňadra zjara), Jako zlehka našlapující kočka, jak ještěrka za košili, Jak červený maják / na trupu tupoleva, jak křídla zmrzlých labutí, jak oči vodních ptáků, jak lodě na písčíně, Lehce jak nohy tanečnic, Bubnují jak liják na římsy).

Častá je také metafora (*V slaměných ošatkách / svítají pecny, I zvlněné žitné hřívny, Slunečníky sadů, Barevná stáda / brambořišť, Den šumí křídly, po dálnici z celuloиду, vydechuje bílé hady, (Pod chodidly páteř / dálkového topení –), lampióny lip podél silnic / i motýli na přistávacích plochách / rozhoupaných klasů, balóny kouře, – na ohlávky plotů, Skleněná jezera / pod čely paneláků*) a personifikace. Ludvík Středa často vnímá krajinu jako lidskou bytost (*plíce pažitů, že plameny pod plotnami / nemohou dospat, Předčasný měsíc / ulehne do skruží, Voda z kopců vysvlečená, že dřevo umírá, Přiospalá rosa, už jenom vítr ponocuje, Jelení parohy / přislíbily oddanost, Podzim se zastaví / na kousek řeči, Voda se vzpouzela, žal u dna příkrčený, Některá slova / chodí si světem po špičkách*). V menší míře se setkáme také se synestézií (*Studená tma, Poslední paprsky v renetách na míse / vychládají, ze srsti teplo dopíjí, za každým douškem / modrá zámlka, Aby ještě na jazyku / zaznělo hřmění i chvění*).

Z řečnických figur se zde objevuje apostrofa (*Běž básni / běž si do světa!, Ó dávná rošťáctví / ze slepé uličky!*), řečnická otázka (*Komu mám říci, co starostí jsem slýchal / z neklidného dechu?, Bylo snad málo utrpení / na modré planetě?*) a aposiopesis (*snad jsme jen tušili..., O každém z nás věděly hrubé stěny i to, co se tají..., Voják však slyšel v něm vydírání hrobů i nepohřbený hněv...*). Ze stylistických figur nacházíme epanastrofu (*v níž je tak časně / časně na slova, hřejí daleko, / daleko pod zemí*) a epizeuxis (*které se sype a sype, A voní a voní a voní, zvoní a zvoní, bije a bije –*). Refrén se vyskytuje v básních *Ze života dřeva, Verše pro první lásku* a *Výřad*.

5.4. Nahá láska, Otvírání srdce

Sbírkou *Nahá láska* a *Otvírání srdce* z počátku devadesátých let uvádíme ve stejné kapitole. Obě představují určité vybočení v rámci celé tvorby Ludvíka Středy. Jsou výjimečné svojí tematikou i jejím zpracováním, jejich originalita je proto staví na vrchol Středova básnického díla. Jsou to první Středovy sbírky, které byly vydány po revoluci. Obě vyšly v téměř bibliofilské úpravě a jsou znatelně útlejší než předchozí

sbírkou. *Nahou lásku* vydalo roku 1993 soukromé nakladatelství King v Liberci jako první svazek bibliofilské edice ARGÓ. Obsahuje 26 básní a je rozdělena do tří částí. Knížku ilustroval M. Janáček a prvních 30 výtisků obsahuje výtvarníkův originální grafický list. Sbírkou *Otvírání srdce* byla vydána o rok později v pražském nakladatelství Protis. Zahrnuje pouze 14 básní, a proto má nejmenší rozsah ze všech čtrnácti autorových sbírek. Její verše vznikaly od prosince roku 1992 do června roku 1993.

Na sbírce *Nahá láska* pracoval Ludvík Středa 6 let. Dle jeho slov se jedná o knížku „vytrpěnou“. Přesto je sbírka uceleným dílem. Vznikala již v době básnickovy zralosti: *Jednotícím prvkem je tu hořkost, protože zralý plod nemusí být vždy sladký.*⁴⁸ Ve srovnání s dosavadní tvorbou nabízí širší spektrum námětů a výrazových prostředků. Hlavním pilířem sbírky a nositelkou výjimečných kvalit je především její druhá část, delší básnická skladba *Návětrná*. Jak už název sbírky *Nahá láska* napovídá, převažují v ní milostné verše. Nejedná se však o idylické zobrazení povznášejících citů, ale o lásku obnaženou, ničím nepřikrášlenou.

Ludvík Středa sbírku věnoval památce své ženy Jiřiny. Je tedy pochopitelné, že jeho básně jsou plné stesku po ní, např. básně *Hra na sny* a *Zápisník třetího věku*, ze kterých uvádíme pouze ukázky (*Dotkneš se zvonku, / jako ses kdysi dotýkal jí. / Hadí hlas uštkne: / Ta umřela. / Spodzimním listím, pane...; Tvé oči odletěly s hejny / k vlídnějšímu nebi, / ke klidnějším řekám. / Já, nenapravitelně stejný / snilek, dodneška na ně čekám*). Pro Ludvíka Středu jsou inspirací různé životní situace a s nimi související podoby lásky. Motivem jeho veršů je např. zklamání dívčí lásky, pokora ve vztahu nebo mužská vášeň. Dokáže však i šokovat odhalením starého muže (*Ale jen do chvíle, / kdy místo klínu // nabídne ti dívka místo / v poloprázdné tramvaji*) a překvapit erotikou svých obrazných představ, např. báseň *Ráno na Angaře*, ze které uvádíme ukázku (*Jen mlha pozvedne / svou dřavou sukni, / vyjíždějí čluny. // Dlouhými tahy / naříznou hladinu, / otvírají vodu. // Vlny se podřeknou: / Ted' vypnout motory! / Ted' spustit udice!*). Také celá druhá část sbírky, skladba *Návětrná*, je postavena na tématu lásky. Představuje téma lidské touhy, opouštění i odpouštění.

Ve sbírce *Nahá láska* se objevuje i přírodní tematika, avšak v porovnání s jinými sbírkami (např. *Období slunovratu*, *Živé sny* a *Domovský list*) jen zřídka. Básník se prostřednictvím přírodních motivů vyjadřuje o lidech. Častým prostředkem idealizace jsou hory (*Proto se v horách šetří slovy. // To dobré / řeknou si lidé mlčky. / To zlé /*

⁴⁸ Kniha básnickovy zralosti, s. 8.

vzkáží po blescích / a po hromech), s čímž se setkáváme také v pozdějších sbírkách Ludvíka Středy (např. *Dobývání Annapúrny* a *Živé ploty*).

Dalším tématem sbírky, které se objevuje především v její třetí části, je básníkovo přemítání o životě. I přes básníkův humanizující a pokorný přístup k životu, působí verše na čtenáře převážně hořce. Ludvík Středa dává ve svých básních průchod nářku svého opuštěného srdce. Hodnocení vlastního života, lásek, křivd a svárů, potřeba vyrovnat se s uštědřenými životními ranami a především osamocení starého muže ve lhostejném městě a vědomí lidské konečnosti, to jsou motivy posledních básní sbírky. Po tematické stránce přibližují sbírku *Nahá láska* k souborům konce devadesátých let a počátku prvního desetiletí dalšího století. Básně tohoto zaměření vyvolávají ve čtenáři především smutek, např. básně *Asanační pásma* a *Nikdo* (*Jak dávno toužíte položit hlavu / někomu na rameno! Ale komu? / Těm spěchajícím JÁ? / Těm co si pletou duši s tělem?; Z panelové krychle / už týden nevychází člověk - / nikdo se nezastaví // Jen kámen / nepotřebuje nikoho - / a žije*).

Poslední tematickou skupinou, která se opět vyskytuje převážně ve třetí části souboru, jsou básně se zaměřením na morálku. Jak již bylo řečeno ve čtvrté kapitole, tato tematika prochází ve větší či menší míře všemi sbírkami Ludvíka Středy, který po celou dobu svého tvůrčího života cítí potřebu vyjadřovat se k hodnotám dnešního světa. Poukazuje na morální problémy doby a přináší určité humanistické poselství, založené na pocitu morální odpovědnosti za svět kolem nás a v nás. Takové poselství se objevuje převážně v závěru Středových básní, např. v básni *Před zrcadlem*, kde komentuje lidské nešvary a v závěrečné strofě apeluje na čtenáře: *Najdeme v sobě / někdy dítě, / které křikne / před zrcadlem: / Král je nahý!?* Ve sbírce *Nahá láska* je toto téma zúženo převážně na rodinný život. Nachází se zde pásma po sobě jdoucích básní *Hra na lásku*, *Druhé stání*, *Odložené děti* a *Slabikář pro pokročilé*. Ludvík Středa upozorňuje na nesprávnost nevázané lásky, poukazuje na děti zraňované rozvodem rodičů a na problém nemanželských a odložených dětí.

Otvírání srdce je svébytným a osobitým svazkem. *Období více či méně tradičních motivů dětství, rodiny, přírody či odkazu předků má už Ludvík Středa za sebou, naposledy ve sbírce Nahá láska (1993),⁴⁹ píše ve své recenzi V. Píša. Sbírkou přináší nadčasové a především laskavé poselství, které je věnováno mládí a ač je hodně*

⁴⁹ PÍŠA, V. Nejdřív se musíte narodit, s. 18.

osobní a osobitá, paradoxně se zabývá tématy, jež bychom mohli nazvat univerzálními. Je především o stárnutí, avšak o stárnutí moudrém, které nehledí zpátky, ale vpřed.⁵⁰ Sbíрка je věnována Matějovi, vnukovi Ludvíka Středa, a přichází s osobitým nápadem. Po vzoru biblického desatera se Ludvík Středa desetkrát obrací ke svému vnukovi a udílí mu rady do života (1. *Měj odvahu!*, 2. *Hraj si!*, 3. *Vzdělávej se!*, 4. *Věř si!*, 5. *Nepodváděj!*, 6. *Bud' trpělivý!*, 7. *Pozor na lásku!*, 8. *Nevyvyšuj se!*, 9. *Pochybuj!*, 10. *Pracuj!*). V. Píša ve své recenzi dodává: *Ono tu samozřejmě nejde o desítku vykřičníků, ale o slova za nimi a pod nimi. Každé z nich sedí, každé je zasazené do přehledné mozaiky, každé má svou logiku a význam.*⁵¹

Ludvík Středa předává prostřednictvím svých básní moudrost a morální poučení. Sbíрка *Otvírání srdce* je pojata jako předávání moudrosti explicitně. V závěru sbírky se dočítáme: *Ze všeho, vidím, zbývá / jen hrstka dobrých / a možná špatných/ rad. / Víc nezůstane nikomu. // Odpusť, / je pozdě. // Víc nemohu ti dát.* Co činí sbírku výjimečnou, je její intimita, srdečnost a pokora. Ludvík Středa sbírku pojímá jako *dopisy synovi mého syna*. Sbíрка má bilanční charakter. Básník se obrací do své paměti a svých zkušeností, aby pro vnuka vybral to nejcennější, co může starý člověk dítěti darovat, „duhu vzklenutou mezi dětstvím a šedými vlasy“.

Skrze nadčasové rady promlouvá moudrost stáří (*Odpoutej se od židle / a od matčiny sukně, / nauč se pevně stát / na vlastních nohou; Zapřáhni vůli a pronikej / pod povrch veškerého dění*) i zkušenost básníka (*Jen nepiš básně! / Jsou to prodejné zlodějky nocí. Zlodějky / lásky. Zlodějky mlčení*). Sbíрка obsahuje kromě deseti rad také dvě odbočení, ve kterých básník odhaluje své intimní zkušenosti. Z jednoho z nich zaznívá stesk po zemřelé ženě (*Kdybych ji znovu oslovil, / rozbolí se jako sůl / v hluboké ráně*). Vše je ohraničeno úvodní částí a závěrečným dovětkem, ve kterých se opakuje oslovení vnuka.

5.4.1. Verš

Volný verš sbírky *Nahá láska* je jen výjimečně nahrazen veršem uvolněným. S takovými příklady se setkáváme v básních *O co jde*, *Drobničky pod obrazy Vladimíra Komárka* a *Zápisník třetího věku*. Rým je zde koncový, stejně jako v dalších básních,

⁵⁰ KOUDELKOVÁ, E. Ludvík Středa, dílo psané srdcem, s. 131.

⁵¹ PÍŠA, V. Nejdřív se musíte narodit, s. 18.

ve kterých se rým objevuje (*Před zrcadlem, Druhé stání, a Odložené děti*). Rýmu je užito nepravidelně. Mezi verši, které pojí rým, je větší vzdálenost. Často jsou tak propojovány jednotlivé strofy. Nerýmují se všechny verše básní, hojně se setkáváme spíše s rýmem sporadickým, který se objevuje v posledních verších, kde je nositelem ideového vrcholu básně (*Lidé z hor, O co jde, K dávné lásce, Holý život a Postskriptum*). Pozoruhodným příkladem dodržování metrického schématu je báseň *O co jde*. Střídají se zde různé metrické stopy, avšak v obou strofách podle stejného schématu.

Výjimku v rámci sbírky *Nahá láska*, i v kontextu celé Středovy tvorby, představuje delší skladba *Návětrná*. Skládá se ze tří částí: *Žízeň, Bloudění a Agónie*. Verš zde nabývá vázanosti. Je mu dána možnost strhnout svým rytmem čtenáře do svého proudu a působit na něj emocionálně. Nepřináší intelektuální poselství ani poučení, spíše navozuje ve čtenáři pocity (např. touhy, strachu, samoty, neštěstí a následného zklidnění). Dochází tak k souznění čtenáře s daným textem, jak uvádí E. Staiger: *Pak v nás verše oznívají, jako by vycházely z vlastního nitra.*⁵²

První strofa *Návětrné* představuje jakýsi úvod, který má oproti celku zcela odlišný rytmický spád. Její poslední verš však již započíná rytmus čtyřstopého trocheje, který se opakuje ve dvanácti strofách o pěti verších. Sdružený rým pojí i sousední strofy, a vytváří tak souvislý rytmický tok. (*Stála jako socha v písku. / Vratká v krvi bludnou třísku, / co se nedá vyhnat lékem / z vzácných bylin, hadím mlékem. / Toužila být jenom jeho. // Zbavoval se cestou všeho, / co mu v srdci překáželo. / V prstech tušil její tělo. / Rozhořel se běžel trávou, / až ji spatřil. Nedočkavou*). Rytmus čtyřstopého trocheje je pravidelně střídán rytmem trocheje dvoustopého. Dále je užít rým tirádový, střídavý i sporadický. V závěrečných verších strof se často setkáme s absencí rýmu. Tyto verše navozují určité pomlky a zastavení v proudu (*/Jak ho čeká! Jak k ní kleká! / Jak ji svléká! / Jak se leká ! upřímnosti.../*).

Básně sbírky *Otvírání srdce* jsou výrazně prozaizované. Sám Ludvík Středa je souhrnně označil jako dopisy. Volný verš není v tomto případě ani jednou vystřídán verši, ve kterých bychom mohli nalézt určitou rytmickou pravidelnost. Verše mají přibližně stejný počet slabik a v několika básních nalézáme práci s rýmem. Jedná se však pouze o rým sporadický. V rámci básně se rým vyskytuje pouze v jednom či dvou případech.

⁵² STAIGER, E. *Základní pojmy poetiky*, s. 42.

5.4.2. Jazyk

Pokud jde o jazykové prostředky použité ve sbírce *Nahá láska*, příznakové jsou zastoupeny deminutivy (*vlásek, drápek, drobečky, krabičku, ohýnek*). Pozoruhodná je básnická skladba *Návětrná*, v níž se setkáváme s velkým množstvím obrazných prostředků. Časté je přirovnání (*jak rozečtená kniha / k slábnoucímu zraku; Stála jako socha v písku; jako člověk, co se vrací / pozdě v noci od milenky; Láska skousne jako klíště; Jako stuhy z uschlých věnců, / jako provaz z oběšenců; jak plavky na pláži; jak boty u muziky; rezivím jako vrak!; jak zažloutlý výměr; kdy jako slepí ptáci; že se vplíží jak jed do žil*) a personifikace (*Letní večery / chodí ke studnám; Krajina pod Vitebskem / má ve tváři klid českých rovin; Vlny se podřeknou.; Jen mlha pozvedne / svou děravou sukni; Dech už se trochu bojí*).

Nejvýraznější je však ve sbírce práce s metaforou: *Jeho metaforika je přesná, přitom překvapivá.*⁵³ (*podezdívkou mraků; Na město padal déšť / z Prévertovy básně / připsané Barbaře; až do duší padne rosa; Kopyta udeří do bubnů luk; Tvé oči odletěly s hejny / k vlídnějšímu nebi; Vratká, v krvi bludnou třísku; V něm už zhasl horký plamen; házela je do popela, / co žhnul dosud na dně těla; Vpluly do ní obří ledy; Byla torzem hrdé skály; Pohyblivé schody zloby; a duše na hniličku*). Z řečnických figur se hojně vyskytuje apostrofa, ve skladbě *Návětrná* se objevuje obrazné oslovení s antonymními dvojicemi (*Sladký větře! / Prudká vlnó! / Zlatý klíči / Jasná luno!; Hořký větře! / Ztichlá vlnó! / Rzivý klíči! / Černá luno!*), setkáváme se však i s řečnickým zvoláním (*Zase ta prastará, tichá hra!; Takový je život!*).

Z figur syntaktických se objevuje přímá řeč, která je jedním ze znaků prozaizace verše (*Ta umřela. / S podzimním listím, pane...; / Panebože, kde jsem byla?; Postele jsou moje! Stůl si nech!; Platím na tebe, holka, / tak co bys ještě chtěla?*). Z figur stylistických se nejčastěji setkáváme s anaforou (*/Jak ho čeká! Jak k ní kleká! / Jak ji svléká! /; /Kdyby tolik netoužila! / Kdyby noži nevěřila!; /Proč se do tmy ponořila? / Proč je jako přiočila?; Není Včera! / Není Dneska! / Není Zítřa!*).

Jazyková stránka sbírky *Otvírání srdce* je ovlivněná jejím adresátem, jímž je malé dítě. V porovnání s ostatními sbírkami zde nalezneme více jazykových prostředků, které jsou blízké běžné hovorové mluvě, mezi nimi např. ustálená spojení (*a žádný frajer tě neopije rohlíkem!, a shrábnout bank, Vyženou tě z kůží na trh, a se srdcem*

⁵³ Kniha básnickovy zralosti, s. 8.

na kahánku, a nešťekne ani pes, Ted' počítám na prstech, Možná že budeš na stěnu házet hrách, Droga, na kterou přivykneš jako krk / na kravatu, vytáhnout z rukávu). Užití rčení slouží k poučení, např. „zvyk je železná košile“ (*Obléknou ti / železnou košili, kterou už nesvlékneš*), „trpělivost růže přináší (*Ta sklerotická dáma, co přináší růže, / mívá zpoždění*), „nezralé ovoce je vždy kyselé“ (*Nezralé ovoce, ať si je nakousneš / z kterékoliv strany, / vždycky je kyselé*) nebo „péct chléb o dvou kůrkách“ (*Všude se peče chléb / o dvou kůrkách*).

Objevují se zde i pohádkové bytosti (Dlouhý, Široký a Bystrozraký), zmínka o dětské a dobrodružné literatuře (Malý princ, Poklad ze Stříbrného jezera) a uvádějí se hry (stavění kostek, Černý Petr), čímž se Ludvík Středa snaží přiblížit dětskému světu. Kontakt se čtenářem básník udržuje také prostřednictvím otázek (*Pozoroval jsi někdy dešťovou vodu?, Stačí?, Nevěříš?*). Z obsahového záměru sbírky však vyplývá převaha způsobu rozkazovacího (*Odpoutej se, nauč se, postav, nešetři, Vybuduj, mluv, Opevni se, Zapřáhni, pronikej, Osvoj si, Nenech se, Nekoukej, spi, dělej si, otevři, Zahrň, Konstruu, bagruj, sedlej, nepiš*). Nacházíme zde i zvolání (*Takový je život!, /Bez nich se těžko domluvíš s lidmi!/, marné triky, marná sláva! Jen nepiš básně!*), která podporují naléhavost básníkovy sdělení.

Z obrazných jazykových prostředků zaujme především obrazné oslovení vnuka, které se opakuje v úvodní i závěrečné části sbírky (*Stromku zelený! Z pramene radosti i obav / zalévány! Duho vzklenutá mezi mým dětstvím / a šedivými vlasy!*). Dále se setkáváme s metaforou (*v asfaltové poušti, v zásuvkách paměti, v jeskynním srdci, prsten z oblaků, Lano existence, žiletkou intrik, Růženec závidi, ze Stříbrného jezera něhy*) a personifikací (*Věty, co trhají plíce, ty nejdřív padnou / na kolena, Ve tváři štěrku, jilu i skály, Nikdy jsem nevládl vlastnímu srdci. / Vodilo mě od lásky k lásce*).

5.5. Hodiny v úplňku, Odysseův ostrov, Dobývání Annapúrny, Živé ploty, Srázy

V následující kapitole budou představeny sbírky z konce devadesátých let a z počátku prvního desetiletí nového století. Jedná se o poslední soubory ze Středovy básnické tvorby pro dospělé. *Srázy* vychází již jako dílo z pozůstalosti. Ve sbírce *Hodiny v úplňku* se poprvé ve výrazné míře objevuje téma opuštěného stáří, stesku a smrti, které je také hlavní tematickou náplní všech následujících souborů. Ve sbírkách

Hodiny v úplňku, *Odysseův ostrov*, *Dobývání Annapúrny*, *Živé ploty* a *Srázy* se ustálila nejenom stránka tematická, ale i charakter jazykové a veršové výstavby.

Sbírka *Hodiny v úplňku* vyšla v Praze roku 1998 v nakladatelství Erika. Obsahuje 40 básní. O dva roky později byl v nakladatelství Arsci vydán *Odysseův ostrov*, který zahrnuje 39 básní. Také dva následující soubory vyšly v pražském nakladatelství Arsci. Roku 2004 byla vydána sbírka *Dobývání Annapúrny*, která je rozdělena do tří částí a obsahuje 56 básní. *Živé ploty* vyšly v roce 2006, tedy v roce básnickovy smrti. Zahrnují 52 básní a dělí se na dvě části: Občasný deník a Orfeova zpověď. *Srázy* jsou čtrnáctou sbírkou Středovy básnické tvorby pro dospělé. Vyšly však již posmrtně. V roce 2007 je vydalo nakladatelství Bor v Liberci. Obsahují 55 básní a jsou doprovozeny ilustracemi M. Janáčka, se kterým Ludvík Středa dlouhá léta spolupracoval.

V posledních sbírkách Ludvíka Středy začíná nabývat vrchu smutek. Z básní zaznívá stále více hlas opuštěného stáří, které postrádá blízkého člověka. *Jeho verše se v poslední době ztišily a zintimněly. Teprve zpětně si možná uvědomíme, kolik v nich zanechal vlastní bolesti a osamocení.*⁵⁴ Již bylo řečeno, že Ludvík Středa přišel v životě o své nejbližší. Téma samoty se ve Středových básních začíná objevovat od konce devadesátých let, počínaje sbírkou *Hodiny v úplňku* (*V srdci ozývá se touha / někomu patřit, / ale ve hvězdách psáno: / Na zemi nepotkáš / blízkého člověka!; A najednou není za kým / není kam. Odhalený sebeklam; V životě přítomném / mluví jen jazykem lidí / a nerozumí mu nikdo; O čem a také s kým / ještě mluvit?; Slova by chtěla k někomu; Kdo probouzí se sám / v ovdovělém bytě, / ten i u stolu sedá / jen se solí a s pepřem*).

Nářek osamoceního člověka neustává ani v dalších souborech. Ve sbírce *Odysseův ostrov* naopak vrcholí. *Vždyť co chce Odysseus, který sice neodmítne objetí bohyně, ale znovu a znovu touží vydat se na cestu plnou nebezpečí? Objetí Pénélopy, náruč Télemachovu. To je domov. Domov je náruč!*⁵⁵ Nalezneme zde největší počet veršů, z nichž zaznívá osamocení básníka (*Neděle vyhlížejí / jako zemřelí o Dušičkách, / jestli si někdo vzpomene / a přijde na kus řeči; Chodíme ohluchlým městem, / osleplým domem / do oněmělých nocleháren; Aby neztratili hlas / neohluchli z mlčení / hovoří*

⁵⁴ Dětem odešel pohádkář a velkým čtenářům básník, s. 2.

⁵⁵ EXNER, M. Na lodi Odysseově, s. 22.

sami se sebou; Patří vysoké zvěři, / která nevšimavě míjí jejich obydlí; A kdo posvítí nám / na cestu k Někomu?; O kráse samoty / dokáže zpívat jen ten, / kdo nikdy nebyl sám). Jak už je z názvu sbírky patrné, Ludvík Středa si pro vyjádření samoty a opuštění vybírá postavy z řecké mytologie, jsou to např. Odysseus, Orfeus, Eurydika, Sisyfos, Prométheus, Charón a Ikaros. Objevují se především ve sbírkách *Odysseův ostrov*, *Dobývání Annapúrny* a *Živé ploty*.

Ve sbírce *Dobývání Annapúrny* se tematická stránka rozšiřuje, ale i přesto zde z veršů stále zaznívají pocity samoty a touhy po blízkosti člověka, který by dovedl naslouchat (*A samota posteskně si, / že je teď nejvíc samotná; Naslouchat dovedou / jen nedělní kopce*). Sbíрка *Živé ploty* se po tematické mnohosti předchozího souboru opět navrácí k převažujícímu tématu samoty (*Pokorně snášet / samotu v duši; když není koho / dechem se dotýkat; a vyhlížel...kohosi. / Aby mi naslouchal; Jen dotýkání schází; Za lež nás potrestá / osamělé ráno*). Už v názvu sbírky nacházíme častý motiv určitého ohraničení, kterým je např. plot, zeď či stěny pokoje. Takový motiv zvýrazňuje oddělení člověka od ostatních a jeho osamělost uprostřed společnosti (básně *Hra na život*, *Zdi*, *Dopis darovaný ohni*, *Mezičasí* a *Kolaps*). *Člověk zůstane / nakonec vždycky sám*, čteme v jedné ze závěrečných básní sbírky *Srázy*. Ve *Srázech* nacházíme téma samoty v básních *Sama*, *H. F.*, *Ona a on*, *Časová smyčka*, *I když...*, *Neděle končí* a *Kruhový objezd*. Zde se však již toto téma prolíná s tématem smrti a umírání.

Další ze společných jmenovatelů sbírek *Hodiny v úplňku*, *Odysseův ostrov*, *Dobývání Annapúrny*, *Živé ploty* a *Srázy* je téma smrti a prázdnoty. Ve sbírkách se objevují různé přístupy ke smrti od strachu přes smířené očekávání až po vyvolávání jejího jména. Již název sbírky *Hodiny v úplňku* poukazuje na dozrání času a příchod smrti, jak se dočítáme ve stejnojmenné básni (*Až zbude jen nahé dětství, / hodiny v úplňku / a popel v trávě*). Blížící se smrt je tematizována i v básni *Přibližování* ze stejné sbírky (*Ty dveře / jsou blíž a blíž...*). Nejčastěji se však téma smrti objevuje ve sbírce *Odysseův ostrov* (*Dá se to označit / jako způsob / pomalého umírání; abychom do hrobu / nepřišli s prázdnou; Šeřím se. Smrti se nebojím / jen toho umírání; I z hrstky popela / vyraší tráva, / řekne a nezmylí se Bůh; Zpátky se nevrátíme*).

V souborech *Hodiny v úplňku* a *Odysseův ostrov* se také výrazněji projevuje tematika stárí, kterou se Ludvík Středa zabýval již v době své mladosti (připomeňme např. básně *Stařec* a *Studie k portrétu staré ženy* ze sbírky *Na zemi žijí lidé* a báseň *Stáří* ze sbírky *Už to v nás zůstane*). Nyní však již promlouvá básníkova vlastní zkušenost

(*Aleje přátel prořídnu / potkáváš čím dál víc / neznámých tváří; Podobají se bláznům. / Před zimou stloukají krmítka / a sypou do nich zrní; Zapomínají jména vnuků / a sochám v zámeckém parku / vyprávějí historky z vojny; Pámbu dej! Až na to srdce, / až na ty klouby*). V přiblížení reality stáří dokáže být Ludvík Středa nelítostný. Z jeho veršů začíná poprvé zaznívat sarkasmus (*Uši se perou o kořist / jako penzisté o kuřata / s prošlou spotřební lhůtou*).

Sbírka *Dobývání Annapúrny* zpracovává téma stáří a také smrti pouze ve třech básních, *Dušičky*, *Cestou z pohřbu* a *Na cestě*. Sbírka *Živé ploty* se naopak věnuje těmto tématům častěji. Realitu stáří vystihuje báseň *Z návštěvy rodného města*, z níž uvádíme pouze ukázkou (*U stolu přátel / přibylo prázdných židlí. // Jednomu se pokřivila páteř, / jinému zas nohy / slouží jenom k obouvání*). Smrt se objevuje v básních *Babí léto*, *Hra na život*, *Způsoby podzimu*, *Přičítání*, *Černý práh*, *Štědrovečerní* a *Před odjezdem*, stejně jako motivy tradičně s ní spojované, např. noc, tma, ticho a mlčení. Totéž platí pro *Srázy* (*Úzkost z náhrobků, / úzkost z kostižeru času; Na dveře třikrát po sobě / zaklepal prst samá kost; Hřbitov na kopci, / aby nebožtíci / měli blíž do nebe...*), kde je však smrt nejčastěji zmiňována v souvislosti se ztrátou básníkova manželky.

Ludvík Středa zůstal ve stáří opuštěn. Také proto se v jeho posledních sbírkách objevuje téma smrti a samoty tak často. M. Exner ve svém článku píše: *Nebudeme daleko od pravdy, když řekneme, že se Ludvík Středa se smrtí své ženy nikdy nevyrovnal. Nikdy se z ní zcela nevzpamatoval, nikdy ji vnitřně nepřijal.*⁵⁶ Úzkost, stesk a bolest v srdci, které z veršů cítíme, pramení z této ohromné ztráty. Dialog se ženou, touha po její přítomnosti a vzpomínky na ni jsou od konce devadesátých let nejvýraznější tematickou náplní Středových sbírek. Ve sbírkách *Hodiny v úplňku*, *Odysseův ostrov* a *Srázy* tvoří takové básně více než pětinu jejich obsahu.

Všechny cesty však vedou do Říma, / k tobě nevede žádná, čteme v básni *Z noci do dne* ze sbírky *Hodiny v úplňku*. Téma stesku po manželce nacházíme také v básních *Až*, *Návštěvy*, *Předsevzetí*, *Hledání pravdy*, *Těžká noc*, *Od ticha k tichu*, *Se solí a pepřem* a *Přes řeku*. Objevuje se zde i velmi teskná báseň *Havárie*, ve které se Ludvík Středa vyrovnává se smrtí syna (*Ještě to bolí. / Ještě to bude bolet. // Až v dětském pokoji / začne ukládat do postele / plyšového medvídka, // který mu nikdy / neřekne – táto*). Ve sbírce *Odysseův ostrov* se Ludvík Středa v básni *Poznámky k dopisu* opět obrací k synovi (*Stýská se mi, synu. / Radost má ptačí křídla*). Avšak nejčastěji ve sbírce

⁵⁶ EXNER, M. Na lodi Odysseově, s. 22.

nacházíme motivy stesku po zesnulé ženě (*Děšť ustane, / bolest tě všude dohoní; Oblaka jsou popsaná / tvými vzkazy. Odpovídám: / Přijdu, / ale pověz mi kudy; abys vystoupila z pod náhrobku / zažloutlých fotografií; Už mi to nepovíš; celá se ztrácíš / v podzimních mlhách; Z černého peří / vylíhne se černá zvěst: / Víc se jí nedotkneš!; Věděla, kdy v duši rozsvítit / a kdy ji nechat potmě; Usmívala ses, / jako bys nebyla sestrou / popela a prachu*).

Sbírka *Dobývání Annapúrny* se svou tematickou šíří liší od ostatních souborů představených v této kapitole. Obsahuje verše vyjadřující stesk po manželce, avšak nepřináší žádné nové básně s touto tematikou. Básně, ve kterých se zmíněná tematika objevuje, jsou přejaty z předchozích sbírek (*Až, Z noci do dne* a *Se solí a pepřem* ze sbírky *Hodiny v úplňku*, básně *Jednou* a *Setkávání* ze sbírky *Odyseův ostrov* a báseň *O čase z Nahé lásky*, kde báseň vyšla pod názvem *Zápisník třetího věku*, byla z ní přejata pouze první strofa). Motiv stesku však významně sílí ve sbírkách *Živé ploty* a *Srázy*. V *Živých plotech* v básni *Hra na život* čteme: *Jsem pozůstalý / z rodiny harlekýnů, / co uprostřed představení / pochoval kolombínu*. Kromě dalších básní s touto tematikou (*V Jizerských horách, Nespavost, Podzimničky* a *Orfeova zpověď*), nacházíme ve sbírce i báseň *Agonie*, věnovanou zesnulému synovi.

Sbírka *Srázy* je básníkově ženě věnována z převážné části. Opuštěný starý muž se k ní obrací a touží po její přítomnosti stále intenzivněji. Z třinácti básní zmiňujeme jen některé příklady (*Kdybys aspoň vzdech / nebo ztracenou řasu / zanechala na polštáři!; Ozvěna odevšad vrací tvé jméno / jako nedoručenou poštu; Hejna přesto nebyla k zadržení. / Za nimi jsi se vytrácela i ty; V kročilas do cizí zahrady*). Básně *Nálady* a *Za tebou* uvádíme v celém znění: *Nálady (1. Brouzdám se s tebou / opadalým listím, / tak proč jdu sám? // Podzimní hlavolam.; 2. Zřítíl se čas. V černé skřínce / ohořelá zpráva, / že už tě nepotkám. // Odysseus mě přivítal / na palubě své lodi.; 3. Mám plné kapsy / tvých dopisů. Jednou / je všechny otevřu / a poslepu si přečtu, / cos mi v nich napsala.)*. Básníkovi dochází síly čelit stesku a opuštění (*Pověz mi, kde žiješ, / ať mohu v klidu zabalit / svých pět švestek, umřít / a přijít za tebou. // I muži mají právo / na slabé chvíle.*).

Projevy rezignace a zmaru, ale i příklady sarkasmu a ironie se ve Středově tvorbě začínají objevovat až od konce devadesátých let. Básník jako by ztrácel přesvědčení o smyslu života. Začínají u něj převažovat pocity marnosti, protože stejně vše končí smrtí a prázdnotou. V básni *Ztracenka* ze sbírky *Hodiny v úplňku* čteme:

Pěšiny dnů vedou nikam..., v básni *Dům na prodej* čteme dále: *Všechno, co bylo, / padá do propasti. Odysseův ostrov představuje více takových příkladů (Bolestné trmácení / bylo k ničemu, / milý Homére; Dveře jsou zamčené, / klíč v zámku zvenčí; Co na tom, / že každého jinou plání? // Zpátky se nevrátíme; Modlit se? Nemožlit? / Vždycky to bude mat).* Ve sbírce *Dobývání Annapúrny* se vyskytují verše s ironickým nádechem (*Boží mlýny melou pomalu / a jsou rájem pro myši; Hluchý naslouchá, / němý odpovídá, / jednoruký tleská. / Na dveře klepe / světlá budoucnost*). Také *Živé ploty* obsahují takové verše (*co je, jako když není / co bylo, jako by nebylo; Jak je marné / čekání na zázrak!; Už nikdy nebude příště; Nekonečné dny, / nekonečné večery, / nekonečné noci*). Život z pohledu básníka přináší především rány na duši.

Existuje jedna životní oblast, která si pro Ludvíka Středu uchovává svůj smysl od počátku tvorby až do jeho poslední sbírky. Jedná se o problematiku morálky, v jejímž duchu se Ludvík Středa po celý život snaží oslovit čtenáře tak naléhavě, jak jen dovede. Setkáváme se s ní ve všech jeho posledních sbírkách ve stejné míře jako s tematikou samoty, stáří a stesku. Básník poukazuje na důležité lidské hodnoty, na odpovědnost člověka vůči člověku a stále více se zabývá rodinnou problematikou. S ní souvisejí rodinná dramata, jimž dal poprvé prostor ve sbírce *Nahá láska*.

Téma morálky tvoří velkou část sbírky *Hodiny v úplňku* (*Pár dětí před spaním / prosí ještě o pohádku, / ve které dobro / zvítězí nad zlem; Kroky od někoho k někomu / a všude přibouchnuté dveře. / Sliby? Kdyby! Così chybí. / Usvědčení ze lži, / přistižení při nevěře?; Má podobu chlapce, / který vytrvale maluje domov / jako oranžovou příšeru / s fialovými očima; Polopravda je spolehlivý způsob / jak ukřižovat bližního / i sebe; Neříkají, v co věří, / věří tomu, co říkají. // Hlavu na špalek za ně pokládají druzí; Já neví o TY. / Před dveřmi boty / jak u bran mešity / a místo klekání / zamyky, zamyky; V očích i náručích / rozrostla se step*). Báseň *Na zapřenou* se zabývá prázdnotou vztahu omezeného pouze na fyzickou lásku, báseň *Za zdí* zpracovává téma odpuštění. V *Odysseově ostrově* sílí kritický hlas a snaha zapůsobit na čtenáře (*Veselo bylo těm, / co šlapali / po cizích srdcích; A všechno začalo / oběšenou kočkou, / nad níž jsme mávli rukou; O nohy zlatých telat / si otloukají hlavy / a lásku zavírají do voliér; Roky svádějí kroky / ke hře na pány / a na otroky*). Báseň *Z Jizerských hor* poukazuje na naši kolektivní zodpovědnost za zničené Jizerské hory. V *Živých plotech* se morálka vyskytuje jen v básních *Epocha*, *Archeologie*, *Nad řekou* a *Nespavost*.

Sbírka *Dobývání Annapúrny* přichází sice s novou tematikou poznání, avšak básně zabývající se morálními otázkami v ní jednoznačně převažují. Je jich celkem dvanáct, což je více než pětina z celkového obsahu sbírky. Zde uvedeme jen některé příklady (*Pojďte si hrát / na víc rozdávat / než brát; Klikatí se. / Přelézá, podlézá / a znenadání uštkne. // Co všechno se zmije / naučily od lidí!; Našel se jeden, / jakýsi Prométheus / posedlý dobrem, / a ten brzo skončil / přikovaný na skále. // Zaplašit orly / nepřišel nikdo*). Velice působivé jsou dva prozaizované celky *Samořeč* a *Čekání na jaro*, které vrhají kritický pohled na nezáměr dětí o své staré rodiče. V posledních verších *Samořeči* čteme: *Měsíc uteče jako voda. / Přijedeš čtrnáctého, vid'?* / *To dostávám důchod.*

Také báseň *Epizoda z manželského života* zpracovává rodinnou problematiku, příznačnou především pro sbírku *Srázy*, jejíž básně jsou malými dramaty, např. *Podobizny (1. Záletná madona řekne, / co říkává se nad synem / v povijanu: Celej táta! / A pro sebe: Ale ktorej?; 3. Nalezen v ranním parku. / (Děti vyletěly z hnízda, / žena si přivedla mladšího.) / Ležel na lavičce, v ruce / pomačkanou fotografii / z rodinného alba)*. Podobná dramata přinášejí i básně *Při návštěvě syna, Dovníř* a *Doba*.

Když vyšla sbírka *Hodiny v úplňku*, bylo Ludvíku Středovi 70 let. V následujících sbírkách se často objevuje hlas stárnoucího muže, který se obecně vyjadřuje k tomu, jaký je život. Převládá zobrazení světa jako prostoru plného nástrah (*někoho schody bez zábradlí / učily rozbít si čelo; Nikdo ti neublíží víc, / než patří k životu; Naučilas mne proto padat. / Snad jsi už tenkrát tušila, / co se mi v životě víc hodí*). V básni *Dětství* ze sbírky *Dobývání Annapúrny* předpovídá „příští jizvy na duši“, v básni *Happy end* personifikuje nástrahy života jako „kopanec“, „honičku“ a „šlehačkovou melu“, bez nichž by se dle básníka svět neobešel.

V posledních sbírkách Ludvíka Středy se hojně objevuje také přírodní tematika a především motiv hor, které pro něj představují útočiště před shonem a anonymitou města. *Jako tonoucí stébla chytal se přírodních krás kolem sebe. Měl rád Jizerské hory a Krkonoše. Vydával se na dlouhé pochody po horských hřebenech a jeho poezie tu našla mnohostrannou inspiraci.*⁵⁷ Ve sbírkách *Dobývání Annapúrny* a *Živé ploty* najdeme verše inspirované procházkami po horách, např. básně *Kateřinská cesta, Vlčí*

⁵⁷ Dětem odešel pohádkář a velkým čtenářům básník, s. 2.

důl, Jizerka, U Jizery, Výstup na Bukovec a V Jizerských horách. Najdeme zde také další názvy hor a pohoří, např. Ještěd, Kozákov a Smědavskou horu, Himaláje, Kamčatku a Annapúrnu. Ludvík Středa oživuje hory častou personifikací. V horách je blíže své zesnulé manželce, se kterou zde tiše rozmlouvá.

Hory jsou také častým prostředkem idealizace, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole. Představují to jediné, k čemu se člověk může uchýlit (*Naslouchat dovedou / jen nedělní kopce. / Stromy, řeka, vřesoviště; Do hor, vysokých až k nebi, / chodíme se džbánem / pro upřímnou vodu; Vrátime se do hor, / kde rostou moudré stromy*). Vrchol hory představuje pro Ludvíka Středu ideál, ke kterému směřuje i poezie (*Ať žije poezie! // Vyzývavá, vzpurná, / znovu a znovu dobývaná / Annapúrna*). Poezií se zabývají i další básně sbírky *Dobývání Annapúrny* a *Živé ploty*, mezi nimi např. *O básních, Variace na text Güntera Eichs, Svaté právo a Říjnová krajina*.

Ludvík Středa se ve svých básních často zaměřuje na život všedního dne, jehož poetice zůstal věrný až do poslední sbírky. A právě ve *Srázech* najdeme nejvíce takových příkladů. Inspirací je mu zde např. noční cesta tramvají (*Noční tramvaj*) nebo vítr, který rozfoukal papíry u popelnic (*Papíroví ptáci*). S chápavým pohledem nahlíží těžkosti povolání (básně *Epizoda* a *Poslové dobrých zpráv*), zdravotního postižení (básně *Zátmí* a *Chvilé s Ikarem*) a vykresluje rodinná dramata (básně *Při návštěvě syna, Dovníř, Doba* a *Podobizny*). Oproti předchozím sbírkám se setkáváme s velmi častým užitím křesťanských motivů, se kterým jsme se v menší míře setkali již dříve (připomeňme sbírky *Období slunovratu, Živé sny* a *Domovský list*). Jedná se o motiv stvořitele, anděla, apoštolů, duše, kříže, ukřižování, trnové koruny, ráje, pekla, d'ábla, stromu poznání, jablka, Desatera, modlitební knížky, kapitol Písma, odpustků apod. Ve sbírce *Hodiny v úplňku* a *Živé ploty* se křesťanské motivy objevují ve více než čtvrtině všech básní.

Básně s erotickými motivy představují v kontextu ostatních témat určitou výjimku. Najdeme je především ve sbírce *Dobývání Annapúrny* (básně *První, Promlčené hřích, Dívčí pokoj* a *Flétnový čas*), také v *Hodinách v úplňku*, kde báseň *Poslové dobrých zpráv* přináší odlehčený, humorný závěr (*Kdo by se neohlédl / za posly dobrých zpráv!*). Vtipnou a pro Ludvíka Středu zcela netypickou báseň *I sochy*, která se objevuje ve sbírce *Srázy*, uvádíme v plném znění (*Léto ženám sluší, / až se sochy svatých rdí. / Co jindy jen tuší, / to se v létě potvrdí*). Tematicky výjimečné jsou i krátké

básně ze sbírky *Dobývání Annapúrny*, které se zabývají svobodou a poznáním (*Variace na čínské přísloví a Ptáci*).

5.5.1. Verš

Výrazná většina básní pěti posledních sbírek je psána volným veršem. Ve větší či menší míře nalézáme ve sbírkách také básně, ve kterých se objevuje určitý pravidelný metrický prvek. Takové uvolněné verše se vyskytují opět ve všech souborech, avšak nejvíce ve sbírkách *Dobývání Annapúrny* a *Srázy*, kde se sporadicky objevují i básně metrické. Ve stejných sbírkách nacházíme však také výrazně prozaizované celky. V *Dobývání Annapúrny* je to *Samořeč* a *Čekání na jaro*. Ve *Srázech Kruhový objezd*. V těchto celcích nalézáme výraznou větnou intonaci a minimum obrazných prostředků. Objevuje se pouze opakování týchž slov, např. oslovení „Maruško“ v *Samořeči* nebo refrén v *Čekání na jaro* (*Pan Jedlička / sedí u okna s hlavou opřenu / o okenní rám*).

Sbírka *Hodiny v úplňku* obsahuje dvě básně (*Labutí píseň* a *Flétnový čas*) s výrazným rytmickým impulsem. V básních se projevuje trochejský spád, který podtrhuje tematickou stránku básní a navozuje dojem intimnosti. Metrum však není důsledně dodržováno. Pokud bychom transakcentovali, tj. přesunuli slovní přízvuk na slabiky s metrickou délkou, mohli bychom v případě *Labutí píseň* hovořit o čtyřstopém trocheji, narušeném pouze ve čtvrtém a pátém verši dvoustopým trochejem. V básni *Flétnový čas* by se jednalo o dvoustopý trochej. V obou básních je součástí metrického impulsu koncový a vnitřní rým. Objevují se také případy rýmovaných sousedních slov (*co se ztrácí jako ptáci*, *Tíže kříže na ramenou*, *Sliny viny*, *Zazní a zní*, *Zazní až z ní*). Nepravidelný rým se vyskytuje i ve třech dalších básních sbírky, ve kterých zvýrazňuje především ideové a morální poselství básní (*JÁ neví o TY. / Před dveřmi boty*), nacházíme v nich opět zvukovou shodu sousedních slov (*Sliby? Kdyby! Cosi chybí*).

Také ve sbírce *Odyseův ostrov* se vyskytuje uvolněný verš jen výjimečně. Zajímavým příkladem narušování rytmu je báseň *Ve slabé chvíli*, ve které se projevuje daktylský spád. Básník by mohl pokračovat v plynutí dvoustopého daktylu, kdyby místo verše „spříznění s ženou“ napsal „spříznění se ženou“. Narušil však plynoucí rytmus, aby dosáhl pomlky před závěrečným ideovým vrcholem básně, který je navíc podpořen sporadickým rýmem. Ludvík Středa i nadále užívá slovních hříček, rýmovaných slov

v rámci jednoho verše. Setkáme se s nimi v básních *Na hraně* a *Z Jizerských hor* (*Z Úpy tupý, Od věže z otěže, Kameny rameny, V myších skrýších*). Nepravidelně distribuovaný rým se vyskytuje v básních *Srdce v krajině, Mladá noc* a *Nadějně vyhlídky*; sporadický rým v básních *Chodci, Vdovci, Schody života (1. Dětství)* a *Rozhovor*.

Sbírka *Dobývání Annapúrny* zaujme na první pohled svou tvarovou střídmostí. Kratší rozsah básní o pěti či šesti verších umožňuje na několika stranách odlišné grafické rozlišení, tj. na listu jsou uvedeny čtyři básně. Výjimku tvoří rozsáhlejší prozaické celky *Samořeč* a *Čekání na jaro*. *Dobývání Annapúrny* je první sbírkou, která představuje větší množství básní s uvolněným a metrických veršem. Práci s rýmem nacházíme ve více než polovině celkového počtu básní. V básni *Dívčí pokoj* vytváří trochejský spád napětí mezi nevinně dětskou říkankovitostí a erotickým obsahem básně. Ve dvou strofách o čtyřech verších nacházíme různé typy rozložení rýmů. V první strofě se jedná o rým střídavý, ve druhé strofě se objevuje rým sdružený. Podobným příkladem významového napětí je i báseň *Je načase*, kde je rýmovaná říkanka stavěna do kontrastu s etickým poselstvím básně. V básni *O radosti* se trochejský spád naopak shoduje s celkovým vyzněním básně. Navozuje plynoucí čas a pocit marnosti. V případě užití transakcentace je báseň metrická. Ve dvou strofách o čtyřech verších je užito třístopého trocheje, rozložení rýmu je střídavé.

Básně *Faustův podvečer* a *Havraň* ze sbírky *Dobývání Annapúrny* jsou výjimečné pravidelností veršové výstavby. Navozují primárně určitý pocit a čtenář je unášen jejich rytmickým plynutím, kterým *jsme obléváni jako tekutou substancí, která vše temné rozpouští a unáší náš život svým tokem. Jeho účinek je nepostižitelný, vnitřní. Předpokládá soulad stejně naladěné duše.*⁵⁸ Rytmus dvoustopého daktylu básně *Faustův podvečer* narušuje pouze jedno zvolání (*po lásce, Fauste!*). Rytmus má sestupný charakter. Zvolání však navozuje určitý dramatický předěl, po kterém opět následuje tiché zklidnění dvoustopého daktylu (*zašumí topoly*). Báseň *Havraň* vyznívá jako marné volání po smyslu života a dvoustopý daktyl zintenzivňuje naléhavost její výpovědi. Obě básně představují zvláštní typ rozložení rýmu. Jedná se o rým tirádový, tj. všechny verše jsou sdruženy jedním rýmem. V básni *Faustův podvečer* se objevuje rým *OLÍ-OLI-OLY*, v básni *Havraň* se vyskytuje rým *ÁNÍ-ANI-ÁNÍ-ANNÍ*.

⁵⁸ STAIGER, E. *Základní pojmy poetiky*, s. 106.

Ve sbírkách *Živé ploty* a *Srázy* se objevuje trochejský spád v básních *Zdi, Předjaří, I sochy* a *Deštivo*. V poslední zmíněné básni je rytmus rozpočítávadla navíc explicitně vyjádřen (*Sudý, lichý – z kola ven!*). V poslední sbírce *Srázy* nacházíme také báseň *Od Bartošovy pece*, ve které sledujeme loagedy, tj. verše, ve kterých se podle určitého plánu střídají různé stopy. V tomto případě se jedná o střídání daktylů s trocheji, přičemž sestupný rytmus navozuje pocit klidu a pokory. Ludvík Středa však v posledním verši narušil metrické schéma – UU / – U / – UU a dal přednost zachování střídavého rozložení rýmu, čímž docílil rytmického napětí (*Ze skalní jizvy vyvěrá / jeskynní voda... Ó Pane / – zpokorníš cestou do šera – / co uznáš, po tvém se stane*). V básni *Nad řekou času*, což je poslední báseň sbírky, navozuje daktylský spád plynutí času a určité smíření. Rozložení rýmů odpovídá označení *ab cb ca*.

V posledních třech Středových sbírkách, *Dobývání Annapúrny*, *Živé ploty* a *Srázy*, přibývá práce s rýmem. Ve všech nacházíme příklady rýmu koncového i vnitřního. Sporadický rým je velmi hojný, např. v pětistřebkové básni *Náhodný rozhovor* ze sbírky *Živé ploty* se rým vyskytuje až v posledním dvojverší, kde je nositelem sarkastického vrcholu básně (*Bludné víry, škoda slov / Jdu pookrát na hřbitov*). Uvnitř strof bývá mezi rýmy často větší odstup. Někdy jsou jím spjaty dvě sloky, např. v básni *O horské vodě* ze sbírky *Dobývání Annapúrny*, ve které se rýmuje první a poslední verš básně. Jiným příkladem jsou rýmy oddělené celou strofou, např. v básni *Zmije*, kde rým pojí poslední verš první a třetí strofy. Ve *Srázech* nacházíme hru s očekáváním rýmu (*Tři tečky... Setmí se / mezi řádky. Co shořelo, / nelze už přivolat / ani k psí noze*). Stále se zde objevuje zvuková shoda sousedních slov (*Ať žije poezie!, To světlo se spletlo!, znělo jak pod smyčcem cello, Pláň jako dlaň. / Zvrásněná, zasněná, Povětrí zavětrí, Zaještědí leží v šedi, Po zpovědi svatě hledí / na oblohu. Pánubohu, V kraji tají sněhy, Vrby svrbí proutí, s příštím listím vstříc. / Slibné lži. Mží, Chvilé zrádně na dně, Žádná ty. Vývraty, Odplynou ospalou skulinou*).

Ve *Srázech* se poprvé objevuje aktualizace vztahu názvů některých básní s jejich prvními verši. Název básni je již součástí prvního verše, který na název navazuje (básně *Ona a on, Dům Dům, Při návštěvě syna, Na sklonku léta, Květen, měsíc, Už řadu let*).

5.5.2. Jazyk

Jazyková stránka sbírek je stále více obohacována neologismy (*srdcekámen, Ztracenka, zamyky, Cosenevrátí, Tosenevrátí, Samořeč, Zátmi, Havraň, přístromoví,*

krasobraní, berličková, Časolam, Podzimničky). Z příznakových výrazů se setkáváme s deminutivy (*zajičci, kopytka, bůžci, hodinku, hůlkou, studánky*), dále se slovy cizího původu nebo s výrazy z cizích jazyků (*Adié, trauermarše, knokautují, kamikadze, Happy end*). Jazyková stránka je však i nadále blízká běžné mluvě. Ve sbírkách nacházíme hovorové výrazy a spojení (*Dá se to označit; A tluče mě. A s jednou / měl něco ve výtahu; U stolu, nad letákem; pod kabátem křivák; se vyměnili bůžci a ejhle –; a poplést hlavy; se zuby nehty drží; za zlámanou grešli; páté přes deváté; ať mohu klidně zabalit / svých pět švestek, umřít*), nespisovné výrazy a tvarosloví (*Pámbu dej! Až na to srdce; v povijanu: Celej táta! / A pro sebe: Ale kterej?; Jak on dovede být zlejl!*).

Z obrazných jazykových prostředků se ve všech sbírkách setkáváme převážně s personifikací, nejvíce v *Živých plotech* a *Srázech*. Uvádíme jen některé příklady ze všech pěti sbírek (*Léto rozdává z posledního; dořeknou za nás deště; Podzim má divné způsoby; si rozestele úzkost; Les sotva dýchá; Tam slunce ví o žebrotě; Den převlečený do šera; až tma přelege ploty; Podvečer sáhne na střechy; Dny mají na spěch; Chudokrevné slunce; Ráno / si sotva promnulo oči; Město se ve spánku obracelo; Svah si přitáhl k bradě; Voda hledá břehy; Když si tvé šaty / oddechly na křesle; Chryzantéma ve váze / jim rozuměla; jako se slunce dotýká; A samota posteskně si; radost zabloudila; Na rozcestích přešlapují mrazy; a v čaji utopí se ticho; Rozepsaná báseň čeká; svítání posedává na prahu; slova se pohrouží / do zimního spánku; Tráva nemá dost sil*).

Velmi časté je také přirovnání, z každé sbírky uvádíme jen několik příkladů (*a smrky jako kamikadze; Jako plíseň po období plískanic; padal jako živý kámen; jako rybářský člun v mlhách / bermudského trojúhelníku; Ještě čistého jak oči / odplouvajících ryb; co všechno jak vysáté mouchy; V hrdle jako rybí kost; jako v koupelové pěně; (jak oblázek do studánky); Pláň jako dlaň; Jako ze zatopeného sklepa; jako zemřelí o Dušičkách; jako satani po dešti; jako blesk v zrcadlové siní; Leží mezi domy jako vrásky; jak žebrající mniši; jako kopytka laní / počítaných na prstech*). Ve sbírkách *Živé ploty* a *Hodiny v úplňku* nacházíme přirovnání, která využívají motiv z dětské literatury (*jako vodníkovy stuhy; jako krupicová kaše / z pohádky Hrnečku, vař!*).

Ve všech souborech je výrazná práce s metaforou, ale nejvíce se s ní setkáváme ve sbírce *Dobývání Annapúrny*. Příklady vybíráme ze všech sbírek (*Pod příkrývkou víček; na řetězech nespavosti; do vykáčeného lesa dětství; v prstech času; Povodeň času;*

Ústa v závorkách vrásek; Modravé prostěradlo oblohy; Za hradbami touhy; Za závěsem víček; Jsi probuzená voda / já podemletý břeh; Papíroví ptáci). Objevují se také příklady synestézie (provoněných vzpomínkami, voní sníh, až mlčením se dusí, vzpříčené mlčení) a katachrézie, tj. metafory, která vzbuzuje pocit „nesprávnosti“ (Dotýkal se dechem, To léto! Zesláblé jabloně / se opíraly o vlastní stíny).

Z řečnických figur se často setkáváme se zvoláním, které podtrhuje intenzitu výpovědi (Ejhle, člověk!; Byly to krásné plavby / v podpalubí boků!; Ať žije poezie!; Pojďte si hrát!; Taková teskná řeč!; Co všechno se zmije / naučily od lidí!; po lásce, Fauste!; Proč jsme tak bezbranní!; Jenže vrchy na dosah!; Jak je pak marné / čekání na zázrak!; Kolik veršů jsem tu odříkal vodě!; Adié, lásky!; Ach, ano!; Co ví křoví / o márách závěje!; A kolik už od té doby / odteklo krve!; Co víc jsem si mohl přát!; To léto!), dále zde nacházíme řečnickou otázku (Ke komu v sobě / to stále mluvíš?; Nevyslovit – vyslovit / tajené přání?; Kde se vzal v kopcích / utržený zvon?; Proč se tak často / i v člověku větev zlomí? / A jak potom unést / ztěžklé dny?; K čemu básně? / K otvírání dveří do ložnic / prvních čtenářek?; Zastavit se?; Komu ale odkázat / to přebytné harampádí?; Co jabloň, / pamětnice ráje?) a setkáváme se i s příklady aposiopesis (a zabloudíme v oblacích...; Ty dveře / jsou blíž a blíž...; Je čas jít...; Pověz mi, zrcadlo...; a když se zapomene...).

Ze stylistických figur se objevuje převážně refrén (básně *Cosi*, *Na lůžku*, *Je na čase*, *Čekání na jaro*, *Po setmění*, *To*, *Předsevzetí a Přes řeku*). Intenzifikační funkci má také epizeuxis (znovu bilo a bilo; jak ti mávám a mávám; zamyky, zamyky) a anafora (Mluvíme o pohromách duše. / Mluvíme o století sebevrahů. / Mluvíme o soucitu bez soucitu. / Mluvíme...).

6. Vzpomínky na Ludvíka Středu

V roce 2006 vyšel v listopadovém a prosincovém čísle dvouměsíčníku Světlik nekrolog Ludvíka Středy. *Bylo pondělní odpoledne a v krásném podzimním dnu se roznesla smutná zpráva. Opustil nás básník Ludvík Středa,*⁵⁹ vzpomíná redakce v článku nazvaném *Dětem odešel pohádkář a velkým čtenářům básník.*

18. dubna 2007, půl roku po smrti básníka, uspořádala Krajská vědecká knihovna v Liberci ve spolupráci s Katedrou českého jazyka a literatury Technické univerzity celodenní program na počest života a díla Ludvíka Středy. Program nesl název *Středa Ludvíka Středy* a věnoval se Ludvíku Středovi a jeho dílu. Návštěvníci měli možnost zhlédnout nepřetržitou projekci kreslených večerníčků *Kosí bratři a Kosí bratři a větrný kohout*, které byly natočeny podle knihy Ludvíka Středy. Dále si mohli prohlédnout výstavu ilustrací M. Janáčka ke Středovým knihám nebo si některé ze Středových knih zakoupit. Akci završil literární večer, jehož vyvrcholením bylo představení poslední sbírky Ludvíka Středy *Srázy*. Vystoupili na něm také znalci Středova díla, jeho blízcí spolupracovníci a přátelé, např. E. Koudelková, M. Exner, V. Ron nebo J. Janáček. Připomněli si tak to nejkrásnější ze Středovy tvorby a společně se s básníkem rozloučili.

V roce 2008 bylo ve Světliku otištěno vyprávění *Jak šel pohádkář do světa*, které napsal J. Janáček a věnoval jej památce Ludvíka Středy. Básník se v něm setkává s postavami ze svých dětských knih, např. s panem Hvězdičkou, domovníkem Pinkavou, kočkou Julčou, dědečkem z višně, babičkou na inzerát a s kosími bratry Václavem a Josefem. J. Janáček ve vyprávění připomíná Středovy procházky po Jizerských horách, krajině „bez hluku a shonu“. Zmiňuje i jeho cenný inspirační zdroj v tvorbě pro děti: *nejvíce nápadů mi vždy přinášely veselé obrázky pana malíře Lady. K těm jeho zvířátkům se mi to psalo samo.*⁶⁰ Připomíná také ocenění, které Ludvík Středa získal v roce 1993 za knihu *Slonům vstup zakázán: „Ale to je Zlatá stuha nakladatelství. Dostávají ji každým rokem nejlepší literární práce pro děti,“ skromně*

⁵⁹ Dětem odešel pohádkář a velkým čtenářům básník, s. 2.

⁶⁰ JANÁČEK, J. Jak šel pohádkář do světa, s. 30.

*poznámenal spisovatel.*⁶¹ V závěru vyprávění básník sice mizí za obzorem, avšak nechává zde svůj literární odkaz.

⁶¹ JANÁČEK, J. Jak šel pohádkář do světa, s. 30.

7. Závěr

Ludvík Středa dosáhl největšího úspěchu jako autor dětské literatury. Celkem mu vyšlo 31 knih určených pro dětské čtenáře. Není však již tolik známo, že součást literárního odkazu Ludvíka Středy tvoří také básnická tvorba pro dospělé.

Cílem této diplomové práce bylo představit spisovatele Ludvíka Středu a jeho poezii pro dospělé čtenářské publikum, která bývá v kontextu Středovy tvorby opomíjena. V diplomové práci jsme se věnovali rozboru a představení jeho kompletního básnického díla pro dospělé, které zahrnuje celkem čtrnáct sbírek.

V úvodních kapitolách byly nastíněny obecné souvislosti Středovy tvorby. Nejprve jsme se věnovali životu spisovatele a jeho veřejným literárním aktivitám. Dále jsme představili dobový kontext české poezie, který nám umožnil poznat okolnosti vydání Středových sbírek. Zjistili jsme, že na tvorbu Ludvíka Středy měla největší vliv literární skupina sdružená kolem časopisu *Květen* a její program poezie všedního dne.

Těžiště práce však spočívalo v analýze a částečné interpretaci všech čtrnácti básnických sbírek pro dospělé čtenáře. Dílčí rozbor jednotlivých souborů nám spolu s ohlasem kritik umožnily vystihnout podstatné znaky Středovy poezie a potvrdily, že poetika Ludvíka Středy jej zařazuje mezi spisovatele poezie všedního dne, se kterými byl spřízněn i generačně. Po přihlédnutí k tematickým, motivickým, tvarovým a jazykovým zvláštnostem jednotlivých sbírek jsme je rozdělili do následujících skupin: 1. *Na zemi žijí lidé, Už to v nás zůstane*; 2. *Období slunovratu, Živé sny, Domovský list*; 3. *Místo u stolu, Časové znamení*; 4. *Nahá láska, Otvírání srdce*; 5. *Hodiny v úplňku, Odysseův ostrov, Dobývání Annapúrny, Živé ploty, Srázy*.

Závěrem diplomové práce je nutno podotknout, že Středova básnická tvorba pro dospělé čtenáře má svůj osobitý styl, dosahuje nesporných uměleckých kvalit, a proto by v kontextu Středovy literární tvorby neměla být opomíjena.

Diplomová práce přináší ucelený medailon o osobnosti libereckého básníka Ludvíka Středy a o jeho poezii pro dospělé. Další možnosti zkoumání Středova básnického díla, např. hledání souvislostí mezi zde zpracovanou poezií pro dospělé čtenáře a výrazně odlišnou básnickou tvorbou pro děti, zůstávají otevřené pro další badatele.

8. Seznam použitých zdrojů

Prameny

STŘEDA, Ludvík. *Na zemi žijí lidé: Verše 1959–1960*. 1. vyd. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1962. 47 s.

STŘEDA, Ludvík. *Už to v nás zůstane*. 1. vyd. Praha: MF, 1962. 43 s.

STŘEDA, Ludvík. *Období slunovratu*. 1. vyd. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1968. 51 s.

STŘEDA, Ludvík. *Živé sny*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1976. 75 s.

STŘEDA, Ludvík. *Domovský list*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1978. 76 s.

STŘEDA, Ludvík. *Místo u stolu*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1983. 71 s.

STŘEDA, Ludvík. *Časové znamení*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1986. 72 s.

STŘEDA, Ludvík. *Nahá láska*. 1. vyd. Liberec: King, 1993. 46 s. ISBN 80-900-789-2-3.

STŘEDA, Ludvík. *Otvírání srdce*. 1. vyd. Praha: Protis, 1994. 19 s. ISBN 80-901551-7-0.

STŘEDA, Ludvík. *Hodiny v úplňku*. 1. vyd. Praha: Erika, 1998. 45 s. ISBN 80-7190-780-4.

STŘEDA, Ludvík. *Odysseův ostrov*. 1. vyd. Praha: Arsci, 2000. 47 s. ISBN 80-86078-05-1.

STŘEDA, Ludvík. *Dobývání Annapúrny*. 1. vyd. Praha: Arsci, 2004. 61 s. ISBN 80-86078-39-6.

STŘEDA, Ludvík. *Živé ploty*. 1. vyd. Praha: Arsci, 2006. 63 s. ISBN 80-86078-60-4.

STŘEDA, Ludvík. *Srázy*. 1. vyd. Liberec: Bor, 2007. 79 s. ISBN 978-80-86807-03-4.

Literatura

BLAHYNKA, Milan. *Pozemská poezie : Kapitoly k české poezii (1945–1975)*. 1. vyd. Praha: ČS, 1977. 357 s.

BROUSEK, Antonín. *Podřezávání větve*. 1. vyd. Praha: Torst, 1999. 799 s. ISBN 80-7215-098-7.

Dějiny české literatury 1945–1989. III., 1958–1969. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 688 s. ISBN 978-80-200-1583-9.

Dějiny české literatury 1945–1989. IV., 1969–1989. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 977 s. ISBN 978-80-200-1631-7.

Dětem odešel pohádkář a velkým čtenářům básník. *Světlik*, listopad–prosinec 2006, č. 22, s. 2. ISSN: 1214-2751.

EXNER, Milan. Na lodi Odysseově. *Tvar*, 2007, roč. 7, č. 8, s. 22.

HOLUB, Miroslav. Náš všední den je pevnina. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 2 : 1948–1958 : Antologie k Dějinám české literatury 1945–1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002, s. 551. ISBN: 80-85778-36-X.

HRABÁK, Josef. *Poetika*. 1. vyd. Praha: ČS, 1973. 332 s.

HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie verše*. 4. vyd. Praha: SPN, 1970. 256 s.

JANÁČEK, Jiří. Jak šel pohádkář do světa. *Světlik*, leden–březen 2008, č. 27, s. 30. ISSN: 1214-2751.

KAŇKOVÁ, Dita. *Spisovatelé Liberecka ve slovníkovém uspořádání*. Liberec: Technická univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka, 2003. 72 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Knihá básníkovy zralosti. *Severočeský regionální deník*, 17. 12. 1993, roč. 3, č. 293, s. 8. (Značeno šifrou -Imš-).

KOUDELKOVÁ, E. Ludvík Středa, dílo psané srdcem. In: *Současnost literatury pro děti a mládež : Liberec 16.–17. března 2006*. Liberec: Bor, 2006, s. 131. ISBN 80-7372-139-2.

KÜHMEIER, Jan. Z překladu severočeských básníků do němčiny. In: *Kalmanach*. Liberec: Kruh autorů Liberecka, 2006/2007, s. 79. ISBN 80-239-7489-0.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2, M–Ž. 1. vyd. Praha: Brána, 1998. 791 s. ISBN 80-7243-014-9.

PÍŠA, Vladimír. Nejdřív se musíte narodit. *Tvar*, 1995, roč. 6, č. 6, s. 18.

RAFAJ, Oldřich. Zápas o poezii. *Červený květ*, 1962, roč. 7, č. 6, s. 187.

STAIGER, Emil. *Základní pojmy poetiky*. 1. vyd. Praha: ČS, 1969. 189 s.

ŠEBELKA, Jan Křtitel. Literatuře škodí byznys stejně jako ideologie. *Světlik*, březen–duben 2003, č. 1, s. 37–39. ISSN: 1214-2751.

ŠTOLL, Ladislav. Třicet let bojů za českou socialistickou poezii. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 2 : 1948–1958 : Antologie k Dějinám české literatury 1945–1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002, s. 16-17. ISBN: 80-85778-36-X.

WWW stránky

DOKOUPIL, Blahoslav. *SLOVNÍK české literatury po roce 1945: KVĚTEN 1955–1959* [online]. 31. května 2006. [cit. 2009-11-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=132>>.

BROŽOVÁ, Věra. *SLOVNÍK české literatury po roce 1945 : Ludvík STŘEDA* [online]. 11. července 2008. [cit. 2009-11-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=648>>.

ZÁHOROVÁ, Kateřina. *Středa Ludvíka Středy* [online]. 2007 [cit. 2009-11-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.kvkli.cz/cz/akce-v-knihovne/streda-ludvika-stredy-35.html>>.

Příloha č. 1 – Podobizna Ludvíka Středy

Příloha č. 2 – Ukázka spisovatelova rukopisu

< Papíroví ptáci: >

Víte já, bezdomovec
zalomí v popelnicích.

Papíroví ptáci
zoletují po sídlišti
uisto myšiček rabci.

reslyšue. stvořitel
jnu unčedilil hlas.